

Tiggerbander og kriminelle bakmenn eller fattige EU-borgere?

Myter og realiteter om utenlandske tiggere i Oslo

Ada I. Engebrigtsen

NOTAT
NR 2/12

Tiggerbander og kriminelle bakmenn eller fattige EU-borgere?

Myter og realiteter om utenlandske tiggere i Oslo

Ada I. Engebrigtsen

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring

NOVA Notat 2/2012

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2012
NOVA – Norwegian Social Research
ISBN (trykt utgave): 978-82-7894-420-2
ISBN (elektronisk utgave): 978-82-7894-421-9
ISSN 1890-6435

Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Dette notatet er et resultat av et NOVA-initiert pilotprosjekt om de nye migrantene fra Romania som tigger på gatene i de fleste europeiske land. Prosjektet var en del av den strategiske instituttsatsningen Livshistorier. Prosjektet omfattet ca. seks månedsverk fordelt på forsker Ada I. Engebrigtsen ved NOVA og PhD-student Cerasela Voiculescu ved Universitetet i Edinburgh. Prosjektet ble påbegynt i 2007, men på grunn av gjennomføring av eksternt finansierte prosjekter, ikke fullført før nå med denne rapporten. Voiculescu har en artikkel til vurdering og Engebrigtsen ferdigstiller en artikkel fra prosjektet i løpet av 2012. Lars Grue ved NOVA og Lars Gjerde ved Inntakskontoret i Oslo kommune har lest og kommentert notatet.

Innhold

Sammendrag	7
Innledning	9
Datainnsamling	13
Tigging som erverv	16
Tigging – en kort historikk	16
Sigøynermigrasjon – hva slags fenomen?	22
Sigøynere, rom og tater – flytende definisjoner og uklare etniske betegnelser	22
Kort historikk om sigøynere i Romania	25
Rom-tiggere i Norge og Skottland	28
Rom i Edinburgh og Glasgow	28
Rom-samfunnet	30
Organisering av reisen og oppholdet	31
Familieorganisering, forpliktelser og trafficking?	31
«Kan du skaffe meg et sted å bo?»	32
«Multitasking» på gata	33
Intern organisering	34
Tiggerstrategier	35
Fra rumensk borger – til utenlandsk tigger– til rumensk borger igjen	36
Eksklusjon, skam og tillit	37
Rom – jordens fordømte?	40
Tiggerkonger og tiggerslaver: Myter og realitetene	41
Det offentlige ordskiftet	44
Norge	44
Erfaring fra Hamburg, Tyskland	46
Ikke-forbrukere i forbruksparadiset	48
Skammen – deres og vår	51
Men det er bare halve historien	51
Tiggere og velferdsstaten; transnasjonal fattigdom – nasjonal rettferdighet	54
Vilkårene for å få oppholdstillatelse	54
Kommunehelsetjenesten	55
Offentlige rom – private kontroll	55
Transnasjonal fattigdom – nasjonale løsninger	56
Summary	59
Referanser	61

Sammendrag

Dette notatet handler om de nye midlertidige migrantene fra Romania, først og fremst rom, som tigger på gatene i Europa. Datainnsamling for denne rapporten er hovedsaklig gjennomført i Oslo, men data fra Voiculescus datainnsamling i Edinburgh, Glasgow og Romania er tatt med. Rapporten har to siktemål: 1) Første siktemål er å gi en empirisk beskrivelse av den nye migrasjonen av tiggere fra Romania; hvem de er, hvor de kommer fra, hvordan de er organisert, og hvilket samfunn de reiser tilbake til. 2) Det andre siktemålet er å diskutere og analysere den norske tiggerdiskursen og ambivalensen som møtet mellom fattige tiggermigranter og den norske velferdsstatens reiser. Notatet begynner med en kort historisk skisse av tigging som ervervsform og gir deretter en noe grundigere innføring i rom-minoritetens historie og posisjon i Romania. Notatet gir så en empirisk fremstilling av tigging/gatearbeid som ervervsform, hvem som kommer som tiggere, hvordan de reiser, hvordan de er organisert, og hvordan de lever. Deretter følger noen sammenlignende undersøkelser fra andre land før denne delen avsluttes med noen analytiske perspektiver omkring fattigdom, tigging, skam og verdighet.

Andre del, som først og fremst omhandler møtet med den norske velferdsstaten, begynner med en diskusjon av det offentlige ordskiftet om tiggere og tigging i Norge og noen konsekvenser av lignende offentlige ordskifter om tigging i Tyskland. Deretter diskuteres møtet mellom rom-tiggerne og den norske allmennheten i lys av Zygmunt Baumans refleksjoner omkring forbrukersamfunnet og de fattige. Den norske offentlige diskursen om tiggere er imidlertid flertydig, og notatet retter også oppmerksomheten mot det humanitære arbeidet for tiggere i regi av enkeltpersoner og frivillige organisasjoner. Samtidig etterlyses et offentlig ansvar for å håndtere noen av de problemene som er knyttet til hjemløse gatearbeidere som ikke bare dreier seg om forbud eller utvisning. Notatet avsluttes med en diskusjon basert på Nancy Frazers analyse av sosial rettferdighet i en situasjon der blant annet urett og fattigdom har transnasjonale implikasjoner, mens både juridiske og sosiale rettigheter først og fremst er forankret i nasjonalstaten.

Innledning

Herr Redaktør

I noen tid har man i hovedgatene i vår by støtt på store mengder tiggere som prøver å oppnå medlidenhet fra forbipasserende på en ofte meget uforskammet og irriterende måte. De framstiller seg i sine fillete klær med sitt sykelige utseende, med ekle, åpne sår og forkrøplete kropp. Jeg mener at når man ikke bare betaler sin del av fattigskatten, men for øvrig bidrar rikelig i veldedige institusjoner og anstalter, så burde man bli spart for slik uhyggelig og uforskammet opptreden. Hvorfor betaler man slike høye skatter til underhold av byens politi, når det ikke engang er i stand til å gi en slik beskyttelse at man kan ferdes i byen i fred og ro? Jeg håper offentliggjørelsen av disse linjer i Deres meget leste avis vil få myndighetene til å fjerne denne plagen. (Et leserinnlegg i en engelsk avis fra 1840: sitert i (Kalberg 1973).

Sitatet over kunne med litt variasjon blitt skrevet i hvilken som helst tids-epoke. Historiske analyser og kilder som omhandler tiggere i forskjellige perioder, er preget av den tosidigheten og ambivalensen som tiggere og tigging alltid ser ut til å innebære og vekke: almisser gir på den ene siden syndsforlatelse og moralsk selvbevissthet, mens ansikt-til-ansikt-møter med tiggere samtidig vekker mistanke, forakt, frykt og avsky. Dette notatet har to siktemål: 1) Å gi en empirisk beskrivelse av den nye migrasjonen av tiggere fra Romania; hvem de er, hvor de kommer fra, hvordan de er organisert, og hvilket samfunn de reiser tilbake til. 2) Det andre siktemålet er å diskutere og analysere den norske tiggerdiskursen og ambivalensen som møtet mellom fattige tigger-migranter og den norske velferdsstatens reiser. Bakgrunnen for studien er den til dels opphissede og myteskapende mediediskursen som denne befolkningsgruppen vekker, min egen langvarige kontakt med rom i Norge, og mitt ettårige feltarbeid blant dem i Romania i 1996–97 for doktorgraden i sosialantropologi.

Hr. Romescu

Hr. Romescu sitter ved inngangen til T-banestasjonen i regn og sol, sommer som vinter fra åtte til litt ut på formiddagen når morgenerushet er over. Da flytter han til et annet sted – ofte til en av Oslos finere handlegater. Innimellom disse vaktene samler han flasker og andre verdisaker fra offentlige papirkurver og tilgjengelige søppelcontainere. Hr. Romescu er i 40–50-årene, lang og tynn med dårlige tenner. Etter å ha sluppet penger i koppen hans dag etter dag i flere måneder kom jeg i snakk med ham. Han fortalte at han er her med kona og to voksne barn, mens en datter er hjemme i Romania med barna sine. Han forteller at han kommer fra Bacau – den østlige delen av Romania nær Moldova – et av de fattigste områdene i landet. Han kom til Norge første gang i 2006 – altså før Romania ble medlem av EU, men etter at løsgjengerloven ble opphevet – og etter hvert kom kona og de voksne barna med ham. Jeg gir ham en mynt og han velsigner meg og hele familien.

Neste gang vi snakker sammen spør han om det er sant at norske myndigheter skal utvise alle sigøynere og tiggere. Han har hørt at det har vært et TV-program der sigøynere og tiggere ble anklaget for kriminalitet, og bedyrer at han og hans familie er ærlige mennesker som bare kommer for å samle penger – i Romania er det katastrofe – som han sier. Etter hvert slår vi av en prat hver gang jeg går forbi. Han forteller at han og kona jobbet på den lokale sementfabrikken under Ceaușescu, men den ble nedlagt etter revolusjonen i 89, og alle ble oppsagt. Da mistet de huset og måtte bo hos andre. Etter å ha tippet 3 år i Norge klarte de å samle nok penger til å kjøpe et hus – så nå kan han spise på eget kjøkken!

Han, kona og barna leier madrasser hos en snill dame, som leier ut til mange rumenere og sigøynere, forklarer han; de betaler 100 kr hver pr. natt. En dag jeg stopper og snakker, forteller han at den eldste datteren i Romania har fått diagnosen leukemi og skal få behandling, derfor sparer de penger til legeregningen nå. I løpet av de kommende månedene holder han meg underrettet om datterens tilstand. Ofte spør han meg om forskjellige medisinske uttrykk han hører gjennom telefonsamtaler med legene, helt til han en dag forteller at han må hjem fordi hun nå er svært syk. Noen uker senere sitter han på plassen igjen og gråter og forteller at han bare rakk hjem for å se

henne dø og for å begrave henne. Kona er blitt igjen i Romania for å passe barnebarna – så nå er bare han og barna her. Han er bekymret fordi datterens fraskilte ektemann – som han karakteriserer som en vagabond – plager familien med jevne mellomrom. Så en dag forteller han at han har fått en telefon hjemmefra, og at han må dra og ordne opp; han skal reiser med en minibuss som kommer innom blokka der han bor og plukker opp de som skal hjem på faste dager hver måned. Så er han borte, men han kommer igjen. Stort sett får han sitte i fred så lenge han sitter utenfor taket som dekker inngangen til T-banecområdet. En sjelden gang når været er ekstra ufyselig, drister han seg til å sitte under tak, men utenfor selve T-baneinngangen. Da blir han raskt utvist til regnet og snøen så fort en vekter viser seg.

Hr. Romescu er en av de mange tusen rumenske EU-borgere som de siste ca. seks årene har livnært seg som omreisende tiggere, selgere, samlere, løsarbeidere og musikanter i Europa.

Midt på 2000-tallet begynte en ny kategori mennesker å vise seg også i Oslos gater: Menn med hatter og langt skjegg i utdaterte klær og kvinner med langt hår, hodetørkle og lange skjørt. Mange gikk med stakk og flere hadde forskjellige slags lidelser som fikk dem til å riste og skjelve, eller de manglet et ben, og noen viste fram sår. De fleste rakte frem et pappbeger og ba om penger. Det var også musikanter som spilte kjente melodier på utrangerte trekkspill, og noen solgte blomster og andre småting om kveldene. Assosiasjoner til middelalderens tiggere som de fleste av oss har sett i historiske filmer, var nærliggende, og de offisielle reaksjonene lignet til forveksling det engelske leserinnlegget fra 1840 og en rekke likelydende opprop i forskjellige epoker. Tiggende fremmede er ikke et nytt fenomen i Norge. Mellom 1870-årene og andre verdenskrig var sigøynere, rom og tatere, ikke et uvanlig syn i Norges byer og bygder. De kom gjerne om våren og reiste igjen om høsten. Kirkebøkene rundt i Norge har bevart sporene etter dem, ettersom mange ble født og døpt mens de var her. På samme måte som i dag, livnærte de seg av tigging, gatemusikk og småsalg, men også av spåing og håndverk. Sporene etter dem er ikke bare i kirkebøkene, men også i det kollektive minnet som en vag, om enn ofte nostalgisk, advarsel.

I sin historiske framstilling av fattige i middelalderens Paris skriver den franske historikeren Bronislaw Geremek (1987) om 14- og 15-hundretallet som en periode med store sosiale omveltninger som førte til nye befolkninger av fattige som igjen gjorde den tradisjonelle fattigomsorgen helt utilstrekkelig. Til da hadde de kirkelige institusjonene hatt ansvaret for veldedighetsarbeid for fattige, foreldreløse og syke, men kunne ikke møte flommen av nye fattige som emigrerte til Paris. Fra da av ble veldedighet en av de høyest priste samfunnsdydene.

Er det en lignende prosess vi ser i dag med en globalisert økonomi, nye fattige stater inn i det Europeiske fellesskapet og en økonomisk krise i Euro-landene? Ikke bare arbeidsløse fattige rumenske rom og andre sigøynere søker seg til de rike landene, også andre fattige fra kriserammede land som f.eks. Spania, prøver å finne et levebrød blant annet i Norge. Mens de nasjonale institusjonene er utviklet innenfor velferdsstatens rammer, har vi fått til dels store nye grupper fattige: bostedsløse tiggere og omstreifere fra andre land, som velferdsstaten ikke er i stand til å møte, men som blir overlatt til den enkelte borgers velvilje.

Møtet med rom-tiggere og musikanter vakte først og fremst forbløffelse og vantro hos meg: Romania, som under mitt feltarbeid på slutten av 1990-årene virket uendelig langt borte, dukket plutselig opp her. Hvordan kom de seg hit? Hva gjorde de når de var her, hvordan levde de og hva gjorde de med det de fikk med seg tilbake? Hvordan møtte det norske «godhetsregimet» (Vramo 2006; Tvedt 2007) disse nye migrantene som uten tvil representerer Europas fattigste befolkninger? Jeg begynte å snakke med dem på gatene hvor de satt, og fikk etter hvert et bilde av mange sider av deres situasjon. Å studere denne nye formen for sesongmigrasjon er interessant i seg selv, men min intensjon med denne studien er også å analysere aspekter ved det norske samfunnet ved hjelp av dem som lever langs de sosiale yttergrensene: de «marginale» (Geremek 1987).

Datainnsamling

Høsten 2008 fikk jeg anledning til å etablere et lite pilotprosjekt om livshistoriene blant disse tiggerne. Jeg tok kontakt med en ung rumensk PhD-student i Edinburgh som har forsket og skrevet om rom i Romania, og vi utformet et prosjekt sammen. Utgangspunktet var å samle livshistorier blant rumenske tiggere i Edinburgh og Oslo. Våre problemstillinger var: Hvorfor og hvordan reiser de, hvordan lever de her, hva gjør de med det de tjener, hva slags romlig organisering finnes i Europa av disse tiggerne? Disse spørsmålene nærmet vi oss ut fra tiggernes perspektiver og erfaringer. Vi var også interessert i de forskjellige offentlige diskursene om tiggere i Edinburgh og Oslo.

Pilotstudien omfattet ca. fire månedersverk i Norge og to i Skottland, med korte datainnsamlinger to forskjellige steder i Romania i løpet av 2008, 2009 og 2010. Prosjektet blir avsluttet med dette notatet og to kommende artikler, en publisert internasjonalt og en i Norge.

Utgangspunktet for studien var et livshistorieperspektiv. Det viste seg imidlertid fort at det er vanskelig å gjøre slike langvarige intervju mens informanten sitter på fortauet, og det er vanskelig å få en tigger til å tre ut av tiggerrollen og si noe mer substansielt om sitt liv. Vi klarte rett og slett ikke å få gjennomført livshistorie-intervju.

Løsningen var å snakke så mye som mulig med flest mulig, og slik danne seg et mer eller mindre representativt bilde av de temaene vi var interessert i og de temaene som de var interessert i. Feltarbeidet ble følgelig gjennomført i sin helhet på gata. I Oslo gikk det i hovedsak ut på å snakke med unge og gamle, menn og kvinner, rom og andre grupper, og å prøve å etablere nærmere kontakt med noen for å kunne utvide temaene. Jeg har snakket med rundt 50 tiggere i Oslo, de fleste korte, spontane samtaler om situasjonen og om familien, og bare mer inngående med ca. fem personer. Jeg gjennomførte også observasjon av tigger- og giveradferd i fire tilfeller. Dette viste seg å være svært informativt og interessant, men ble begrenset av at de aktuelle tiggerne ikke lenger satt på poster der det var mulig å observere dem uten at det var for tydelig. Tiden til å samle data ble også begrenset av

mer presserende oppgaver på NOVA. I dataene inngår også observasjoner gjort tilfeldig i Oslo, og noen observasjoner gjort av andre. Som en del av datainnsamlingen besøkte jeg landsbyen der jeg gjorde feltarbeid i Romania i 1996/97, og hørte deres fortellinger om migrasjon til Irland. Jeg har også intervjuet/snakket med representanter for Kirkens Bymisjon som har arbeidet med tiggere, ansatte på Møtestedet der tiggere av alle nasjonaliteter er velkomne, og ansatte i Uteseksjonen.

Voiculescu har snakket regelmessig over en firemåneders-periode med ni rumenske rom i Edinburgh og seks i Glasgow. Hun har også gjennomført et feltarbeid i en landsby i Romania der tre av hennes informanter bor.

Data basert på samtaler med rom som tigger på gata må behandles kritisk. For det første fordi denne befolkningsgruppa har liten tillit til majoritetspersoner generelt, for det andre fordi de ikke kjenner Norge eller Skottland, og fordi Voiculescu bare snakker rumensk, mens jeg selv snakker haltende romanés og klossete rumensk. En del samtaler ble også gjennomført med romanés tolk. For det tredje har informantene generelt liten mulighet til å forstå hensikten med slike samtaler, og liten interesse i å fortelle om sine liv. Å gi informert samtykke er avhengig av at man har forstått rekkevidden av det man samtykker i. Bare noen få av mine informanter visste sånn noenlunde hva en sosiolog eller forsker er, hva som er forskjellen på en forsker og en journalist, eller hva en akademisk publikasjon er. Min erfaring med rom er at de gjerne forteller fantastiske historier for å villedde forskere og journalister, eller bare for å få bekreftet hvor godtroende *gaže* (ikke-rom) er. Vi foretok ingen tradisjonelle intervju, men snakket med folk uten å si annet enn at vi var interessert i deres liv, og at vi ville skrive om dem på en sånn måte at andre bedre forstod deres situasjon. Samtaledata alene må med andre ord tas for det de er, det informantene ønsket at jeg skulle vite. Observasjoner er mer konkrete ved at man kan følge handlingsforløp og se hva folk gjør. Også de må imidlertid tolkes ut fra en større kontekst som man må vite eller lære om. Min bakgrunn fra studier i Romania og min teoretiske og empirisk kunnskap om tiggere og tiggere, om Romania og om rom-befolkninger i Romania og Norge, har vært essensiell for å få kontakt med tiggere og for å foreta en sannsynlig vurdering av empirien og av analysen. Voiculescu er rumensk og har lang erfaring med forskning omkring rom i

Romania og deres situasjon der. Sist, men ikke minst, er våre observasjoner og samtaler med rom i Romania som tigger i Europa, med på å gi viktig innsikt som kan bekrefte eller avkrefte data fra samtaler og observasjoner.

Språk er en viktig kilde til kontakt, tillit og derved til troverdige data i all forskning. I forskning om rom er det spesielt viktig, fordi roms eget språk, *romanés*, er ukjent for de aller fleste ikke-rom. Det å kunne eller kjenne dette språket tolkes som et uttrykk for respekt for rom som folk, og det viser at man har tilbrakt tid med rom og kjenner deres verdier og normer¹. Rom har ikke noe felles nasjon eller territorie, språket identifiserer hvem som tilhører og hvem som ikke gjør det, og er derved også en av de viktigste identitetskildene for romanéstalende rom. Rom er minst tospråklige, i Romania snakker de også rumensk og/eller ungarsk. For Voiculescu har rumensk fungert som en felles identitetsmarkør som har gjort personlige samtaler mulige. Min haltende *romanés* har vakt begeistring og interesse og har på samme måte vært en kilde til en viss felles identifikasjon. Dette, sammen med våre langvarige feltarbeid blant rom, ga oss tilgang til mer enn «tiggerfortellinger».

¹ Det er meg bekjent ikke noe kurs eller manualer for å lære *romanés*.

Tigging som erverv

Utgangspunktet for dette prosjektet er at tigging er en type *uformell økonomisk gateaktivitet* (Adriaenssens 2011). Tigging har samme funksjon som arbeid generelt har: å skaffe et utkomme. Tigging er altså i utgangspunktet en inntektbringende aktivitet. Adriaenssens (ibid) definerer tigging som uformelt arbeid i det offentlige rom, der en mottaker ber om en gave uten gjenytelse. Tigging kan forstås som uformelt arbeid fordi det er en type økonomisk aktivitet uten de forpliktelsene og rettighetene arbeidstakere har i den formelle samfunnsstrukturen (Feige 1990). Det innebærer at tiggere verken betaler skatt eller avgifter av det de tjener, og har heller ikke noen av de rettighetene som arbeidstakere har. Tigging er forbudt i en rekke land, i andre er det bare tillat på bestemte områder. Å betrakte tigging som arbeid er å betrakte det på sett og vis som et varebytte der tiggingen er arbeidet som byttes med en lønn.

Tigging kan imidlertid også betraktes som et gavebytte som skiller seg fra varebytte ved at gaven er uttrykk for og vedlikeholder en relasjon mellom giver og mottaker der hver gave må tilbakebetales med en gjengave, mens varen regnes som fri fra sosiale forpliktelser. Almissen kan betraktes som en gave der giveren får en gjengave i form av «sin lønn i himmelen» altså syndsforlatelse. I Romania, der migranttiggerne stort sett kommer fra, er forestillingen om at veldedighet, det å gi til de fattige, er en plikt for Ortodokse kristne, fremdeles utbredt. De aller fleste rumenske tiggerne er Ortodokse kristne og deler langt på vei disse forestillingene.

Tigging – en kort historikk

Enkelte av datidens kronikører anslo antallet tiggere i Paris på 1300-tallet til ca. 80000, noe som i tilfelle utgjorde en tredjedel av befolkningen (Geremek 1987; 193). Selv om dette regnes som en overdrivelse, var andelen tiggere betydelig. Med utgangspunkt i de private og kollektive legater (gaver ved en rikmanns død) som ble opprettet til tiggere, anslår historikere antallet faste

tiggere i Paris til ca. 4000. I tillegg kom fattige tilreisende og folk på gjennomreise på jakt etter almisser.

Veldedighet overfor fattige var likelig delt mellom institusjoner som kirker og klostre og private givere. Private gaver kom til uttrykk gjennom testamenter: *alms extinguish sins as water dies fire* (Geremek 1987:191). Det interessante ved historiske forestillinger om tiggere og tigging er den relative konstante følelsen av ambivalens som tiggere og tigging ser ut til å ha vekket også i datidens givere. De viktigste diskusjonene gikk på skillet mellom ekte og uekte, verdige og uverdige, trengende. Da som nå ble arbeidsføre menn som tigget sett på med forakt, mens «krøplinger», syke, barn og gamle vakte medlidenhet. Mistanke om falske tiggere, om latskap som årsak til nøden, skapte da som nå en grunnleggende skepsis til tiggere: *Hvorfor arbeider de ikke? Er de virkelig ikke i stand til å arbeide?* Og med denne skepsisen en uttalt frykt for å bli lurt, for å vise seg godtroende og dum. På romanes er det et ordtak som sier: *gir du er du dum, gir du ikke er du en djevel*. Til tross for denne ambivalensen, skriver Geremek (ibid) at en stor befolkning av tiggere som levde på byens og borgernes bekostning hadde en plass i byens sosiale struktur i middelalderen. De var på den ene siden godt integrert i middelaldersamfunnet, samtidig som deres marginale omstendigheter og ofte omreisende livsstil førte mange ut i kriminalitet. Slik, sier Geremek, var tigging ofte et skalkeskjul for kriminalitet som foregikk i stor skala, og var også en viktig årsak til borgernes ambivalens overfor tiggere.

Tiggeri eller betleri har lange tradisjoner også i Norge. Johanne Bergkvist (Bergkvist 2008) skriver i sin avhandling, *«en Haard og Dyr Tid»*, at synet på løsgjengeri og tigging endret seg fra 1500-tallet. Før denne tiden hadde tigging først og fremst blitt betraktet som uttrykk for naturlig og «from» nød (Ibid 2008:28), som vi så i Paris på 1300-tallet. Etter 1500-tallet endret synet på fattige og tiggere seg i hele Europa, mot en opptatthet av å trekke et skille mellom verdige og uverdige trengende, der arbeidsvilje var et av hovedkriteriene; bare de arbeidsuføre var verdige trengende. Løsgjengeri og tigging ble forbudt utover 1700-tallet for arbeidsføre, og strenge straffer ble innført (Tukthusanordningen av 1741 Bergkvist 2008:28). Først nå ble reaksjonene systematisert, og tukthus ble opprettet i Christiania, Trondheim, Bergen og Akershus for uverdige fattige og fattighus for de verdige: «syke,

vanvittige, dumme, gamle og sengeliggende fattige». På 1700-tallet kom et nytt ideologisk skille der samfunnssystemet, blant annet med stor arbeidsløshet, også ble ansett som årsak til fattigdom (Hagen 2003; Bergkvist 2008). Kriterier for verdige trengende ble dermed utvidet til også å omfatte «arbeidsvillige, arbeidsføre uten arbeid» (Ibid:34). Bergkvist skriver at tenkningen om fattigdom og tigging etter hvert ble dreiet fra en paternalistisk ideologi med vekt på veiledning av de fattige mot en selvhjelpsideologi «der flid og dydighet sto mot latskap og sysselløshet» (Ibid:38). Ifølge borgerskapets perspektiv handlet fattigdom nå i stor grad om moral og selvdisiplin.

Lovene mot løsgjengeri og betleri rammet i stor grad vanlige fattigfolk i byene og på landet som ikke hadde arbeid, jord eller andre midler for livsopphold. Bergkvist finner i sin studie av folketelling og manntall i begynnelsen av 1800-tallet at et stort flertall av de som var registrert som fattige, løsgjengere og betlere, var kvinner; blant betlere var det flest menn, blant løsgjengere flest kvinner. Hjemstavnbestemmelsene (alle skulle tilhøre et bestemt sogn eller by og måtte ha tillatelse for å oppholde seg i andre sogn) var sannsynligvis spesielt problematisk for dem som den gang ble omtalt som fanter og tatere. Etersom deres livsform bestod i omreisende næringsvirksomhet, rammet disse bestemmelsene særlig hardt. Bergkvist skriver imidlertid at tatere i liten grad omtales direkte i rettsdokumenter før 1800. I Eilert Sundts avhandling fra 1852 om «Fante- eller landstrykerfolket i Norge», blir «Fanteondet» både beskrevet som et fattigdomsproblem (med årsak i samfunnssystemet) og som et moralsk problem som måtte bekjempes:

Jeg er lærer ved en søndagsskole på Christiania tugthus, og for nu snart tre år siden blev jeg der var, at jeg var midt mellem flere af denne for min erindring så uhyggelige slægt, sortsmuskede, fremmedagtige, mistroiske og fordægtige folk. Men snart vænnede jeg mig til disse mennesker også og blev fortrolig med dem. Fra først av var det måske mest nysgjerrighet, som bragte mig til at innlade mig med disse sælsomme folk: men i såfald blev jeg ret straffet for min lyst. Jeg fant for mange gåder i denne kasteagtige afsondrede kreds; hvergang en var løst, viste en anden og enda underligere sig for mig; kort, jeg hilledes i en sær interesse for den forvildede, vanartede, elændige slekt, og nu have mange dage af mit liv, halvt med, halv mod min villie, tilhørt denne lave sphære, hvori ikke alene saa

meget raahed og vederstyggelighed skjuler sig under det mystiske væsen, men hvor den store sløvhed og vanart ofte syntes at måtte berøve mig alt håb om at kunne udrette noget godt (Sundt 1974).

Etter denne og lignende kraftsalver, beskriver Sundt livet til fattigfolk i byene og på landet på midten av 1800-tallet i Norge. Selv om disse gikk under betegnelsen *fanter*, beskrives mange som folk som av fattigdom var tvunget til å gå fra sine bruk og livnære seg med hva de kunne samle gjennom tiggling mellom gårdene, småhandel og tilfeldig arbeid. Sundt bemerker at «fante-svermene» til dels er et resultat av store sosiale og økonomiske omveltninger i Norge på 1800-tallet. Endringene tvang mange bofaste leilendinger og småbrukere til å overleve ved å «vandre», og førte til at familier gikk til grunne, med den «sædoppløsning» som dette ofte medførte. Han bemerker at det han betegner som de «egentlige» fanter, i større grad så ut til å ha intakte familier og samfunn der barn vokser opp etter foreldrenes tenkemåter og skikker. Her finner man, skriver han, «*en vis livskraft og lystighet som både trodser og overlever vanskelighetene*» (1974:19). Skillet mellom fanter, tatere, reisende og vanlige fattigfolk, var tydeligvis flytende. Noe vi også ser av Bergkvists arbeid.

Allerede på slutten av 1800-tallet var Sundt involvert i reformarbeid som skulle få fanter vekk fra «fantestien», det vil si en omreisende livsform som omfattet tiggling. Reformarbeidet bestod i plassering av barn i fosterhjem og av offentlig understøttelse av ungdom og av familier for å få dem vekk fra tiggeriet og sette dem i stand til å forsørge seg selv. Disse bestrebelsene viste seg å være lite vellykkede, og til Sundts skuffelse fortsatte fantevesenet og betleriet til tross for offentlige bestrebelses på å gjøre fantene og landstrykerne arbeidsdyktige og bofaste. Av Sundts avhandling ser vi at tiggeriet i hovedsak ble knyttet til de «fremmede» fantene, selv om også landstrykere og skøyere var en del av de fattigste segmentene som i stor grad livnærte seg ved en rekke aktiviteter, deriblant tiggling, enten stasjonært i byene eller som omreisende.

I 1897 ble Foreningen til motarbeidelse av omstreifervesenet dannet, senere byttet de navn til Norsk misjon blant hjemløse. I 1900 erstattet Løsgjengerloven (Lov 31. mai 1900 nr. 5 om Løsgjængerer, Betleri og Drukkenskap) eldre lover på området. Loven trådte i kraft først i 1907 og rettet seg mot tre fenomener:

- Løsgjengere, i forarbeidene omtalt som «omstreifere», «fanter», «landstrykere» og «lediggjengere/ørkesløse».
- Betlere, dvs. personer som tigger.
- Drukkenskap, dvs. personer som ruser seg.

Loven hadde særlig til formål å begrense omstreiferiet. I Ot.prp. nr. 2 (1898–99) s. 1 står det:

Allerede forlængst har det været erkjendt, at Omstreifervæsenet og navnlig da det saakaldte Fantefolks Omstreiferi ikke alene er en Plage for mange Landdistrikter, hvis spredte Befolkning ofte formelig tyranniseres af de regelmæssig i større Følge optrædende Omstreifere, men ogsaa i sig selv indebærer en Fare for Retssikkerheden i Samfundet. (Wikipedia)

Misjonen fikk i mandat av myndighetene å arbeide for å gjøre «fantefolket» bofaste og arbeidsdyktige. Det ble brukt harde midler, som tvangsoppløsning av familier og omsorgsovertakelse av barn til dels uten juridisk hjemmel, opprettelse av en rekke barnehjem og norske fosterhjem. Minst 1500 barn av tater/romani ble i perioden 1900–1970 fjernet fra sine foreldre og tvangsplassert i barnehjem eller fosterhjem. Et ukjent antall barn ble i samme tidsrom plassert på skolehjem. Det ble opprettet arbeidsleire for familier med trussel om omsorgsovertakelse av barna dersom foreldrene vegret å la seg internere, og det ble gjennomført tvangssterilisering av taterkvinner. Denne assimileringspolitikken er grundig dokumentert, og dagens etterkommere – romani, reisende og tater, har til dels fått erstatninger og har mottatt offentlig unnskyldning for de overgrep som ble begått under denne politikken (Bastrup 1996). Det omreisende «tiggervæsenet» forsvant med tvangsassimileringen av taterne.

Som vi ser har det vært en jevn endring i synet på fattige og tiggere fra middelalderens syn på fattigdom som fromhet, til 1500-tallets syn på fattigdom som hovedsaklig selvforskyldt, til den klassiske liberalismen på 1700-tallet der synet på fattigdom i all hovedsak ble endret fra et syn på fattigdom som moralsk brist, til et mer nyansert syn på fattigdom som et resultat av samfunnssystemet. Fra institusjoner som skulle lindre de fattiges liv blir oppmerksomheten nå rettet mot straff og hardt arbeid og etter hvert til

opplæring i disiplin og flid som midler til å reformere de fattige. Dette synet på fattigdom holdt seg helt frem til rundt midten av 1800-tallet. Da utviklet det seg en større bevissthet om fattigdom som et resultat av eller uttrykk for samfunnets organisering, der den økonomiske politikken skapte materielle forskjeller der noen tapte i konkurransen. Hos Eilert Sundt kan vi se trekk av begge disse perspektivene, der både «ryggesløshet» og samfunnets organisering gis som forklaring på fantelivet og på fattigdom.

Etter forslag fra Høyre i 2005 ble forbudet mot løsgjengeri opphevet med virkning fra 1. januar 2006, med unntak av § 11 om betleri (tiggings) som ble opphevet med virkning fra 1. juli 2006. Denne lovendringen, sammen med Romanias medlemskap i EU i 2007 og opphevelse av visumtvangen for Rumenske borgere til vest-Europa, gjorde det mulig for tusenvis av rumenere, deriblant rom og andre sigøynergrupper, å finne måter å tjene penger på uten formell arbeidstillatelse, innenfor den Europeiske Union, nå som EU-borgere. Oppheving av indre grenser i EU-området og retten til å ferdes fritt for EU-borgere, gjelder uinnskrenket så lenge «innvandrerene» ikke utgjør noen trussel eller ligger staten til byrde. Etersom tiggings er legalt erverv, har alle EU-borgere i prinsippet rett til å tigge i Norge. For å få arbeidstillatelse, som er vilkår for oppholdstillatelse, gjelder imidlertid egne regler for rumenske og bulgarske borgere. Disse reglene gjør det nærmest umulig for folk uten språkkunnskaper og kvalifikasjoner å få arbeid (se side 54).

I dagens debatt om tiggere trer de tre historiske forklaringsmodellene frem på interessante måter; de norske tiggerne blir i stor grad betraktet som offer for sin skjebne og for ulikhetsskapende samfunnsforhold. De utenlandske tiggerne blir derimot i stor grad forstått som selvforskyldt fattige og som moralsk mindreverdige (skamløse, urenlige, aggressive etc.).

Sigøynermigrasjon – hva slags fenomen?

Etter Ceaușescus fall i Romania i 1989 fulgte en fullstendig kollaps i økonomien, det juridiske systemet og infrastrukturen. Fabrikkene og kollektivgårdene ble etter hvert nedlagt, og tusenvis av arbeidere og bønder ble arbeidsløse. Mange av bøndene fikk etter hvert jorda eller deler av den tilbake. Men de jord- og eiendomsløse var i en vanskelig situasjon, og med et økende industrijordbruk som EU-medlemmer står også småbønder i fare for å miste levebrødet (Achim 1998; Voiculescu 2008). Mange rumenere, deriblant såkalte etniske ungarere, rom og andre sigøyrergrupper, reiste ut av Romania. Mellom 1997 og 2005 søkte mellom 12 og 15 tusen rom asyl blant annet i Tyskland. De fleste fikk avslag og ble sendt eller måtte reise tilbake. Likevel fortsatte migrasjonen fra Romania inn i Schengen-området via Ungarn og Tsjekkia. Mange kom seg videre til andre europeiske land. Noen fikk arbeid mens andre overlevde som gatemusikanter, gateselgere og tiggere. Da Romania ble EU-medlem i 2007, startet en ny stor emigrasjon av rumenere fra alle etniske grupper, blant dem både rom og andre sigøynere. Ettersom bare få rom og sigøynere har utdanning og dokumentert arbeidserfaring var de henvist til svart arbeid, men først og fremst til gateaktiviteter som tiggning, spilling, småsalg, flaske- og søppelsamling og andre mulige aktiviteter. Dette kan betegnes som den tredje store sigøynermigrasjonen fra det som i dag er Romania til resten av Europa og verden (bl.a. Sør-Amerika).

Sigøynere, rom og tater – flytende definisjoner og uklare etniske betegnelser

For de fleste som møter de utenlandske tiggerne på gatene i norske byer og tettsteder, er de enten fattige stakkarer, plagsomme kriminelle eller truende fremmede. For mange vekker også betegnelsen sigøynere skremmende, ubehagelige eller nostalgiske assosiasjoner. For å nyansere dette bildet vil jeg i det følgende presenterer rom-befolkninger som distinkte samfunnsgrupper, som på viktige måter skiller seg fra majoritetsbefolkningene med eget språk,

egne kulturelle normer, regler og levemåter, og ikke minst en særskilt historie i Europa.

De aller fleste tiggere, blomsterselgere, musikanter og samlere som livnærer seg i byer over hele Europa, tilhører den rumenske minoriteten som kaller seg rom. Sigøynere er en upresis betegnelse som nå offisielt er erstattet av betegnelsen rom. Men på samme måte som sigøyner ble brukt om ikke-bofaste folkegrupper generelt, om mørkhudede omreisende grupper med «utenlandsk» opphav og med en annen livsform enn majoriteten, blir betegnelsen rom nå brukt like generelt og upresist. Alle land har lignende upresise betegnelser på lignede befolkningskategorier, men hvem som omfattes av betegnelsen varierer. Av de befolkningsgruppene som tradisjonelt har vært omtalt som sigøynere i Norge, *tsigani* i Romania, *Gypsies* i engelskspråklige land osv., er den største gruppen de som kaller seg *rom/roma*. Rom-befolkninger lever i dag spredt over hele verden med den største konsentrasjonen i Romania og Bulgaria, der de har levd siden ca. 1200-tallet. Det viktigste skillet mellom rom og andre lignende grupper er at de lever i de fleste områder av verden, og at de har et felles språk på tvers av landegrenser. *Romanés*² er klassifisert som et ny-indisk språk (Gjerde 1994). På grunn av sin lange historiske tilknytning til Romania er Rom språklig og kulturelt influert av rumensk språk og kultur³.

I motsetning til nasjonalitetsbetegnelser som er basert på statsborgerskap i politisk anerkjente stater, er minoritetsbetegnelser ikke normerte og alltid mer eller mindre presise, de kan endre seg fort og omfatte ganske forskjellige befolkningsgrupper til forskjellige tider. De aller fleste grupper som gikk, og til dels går, under betegnelsen sigøynere blant majoriteten, har sine egne gjerne helt forskjellige betegnelser. Etniske grupper kan oppstå og forsvinne. I Albania begynte en gruppe som tidligere ble betegnet som sigøynere å kalle seg egyptere og hevdet de var etterkommere etter egyptiske slaver. Selv om disse påstandene ikke er verifisert, er de nå offisielt godkjent som egyptere, en undergruppe av rom. På en lignende måte er betegnelsen

² Roms egen betegnelse.

³ Romanes har flere dialekter, den som er influert av rumensk kaller språkforskere vlach romanés etter Wallchia, et kjerneområde i Romania.

sigøynere nå betraktet som stigmatiserende i mange kretser⁴ og erstattet av betegnelsen rom – som altså bare er én av disse gruppenes egen betegnelse. Denne nye praksisen kan sammenlignes med å kalle alle skandinaver for svensker. Antropologen F. Barth foreslår å identifisere en etnisk gruppe ut fra deres egne definisjoner og slik de defineres av andre (Barth 1969). Rom har tradisjonelt kalt seg rom på *romanés* og sigøynere på norsk. Den befolkningsgruppen vi pleide å kalle sigøynere i Norge, består i hovedsak av folk som kaller seg rom og som snakker det som betegnes som *vlach romanés*. Deres forfedre reiste i Norge på slutten av 1800-tallet, men slo seg ikke ned før etter 2. verdenskrigen da de etter hvert fikk norsk statsborgerskap. I noen sammenhenger og epoker omfattet betegnelsen sigøynere også de befolkningsgruppene som ble kalt *tater*, *romanisel*, *sinti*, *fant* og *splint*. Også disse består av forskjellige etniske grupper med forskjellige egne betegnelser. I Norge kaller disse gruppene seg *rómani*, *reisende* og *tater*. Disse gruppene har antakelig opphav både i tidlige grupper av rom i Norge og i den norske befolkningen. De har levd lenge i Skandinavia og identifiserer seg som en annen befolkning enn rom, med et annet språk, *romani*, som snakkes i Skandinavia, men som bare er i begrenset bruk i dag (Hvinden 2000).⁵

I Romania finnes det et mangfold av etniske grupper med forskjellige betegnelser, men også der er den største gruppen de som kaller seg rom og som snakker *vlach romanes*. Flertallet av de rumenske tiggerne, spillemennene og gateselgerne på gatene i Oslo, Edinburgh og i Europa generelt, kaller seg rom og tilhører kategorien som har *vlach romanes* som morsmål og rumensk som annet språk⁶. I dette notatet bruker jeg betegnelsen *sigøynere* når jeg snakker generelt om alle grupper som tradisjonelt er blitt betegnet som sigøynere. Når jeg snakker om de enkelte gruppene, bruker jeg deres egne betegnelser.

⁴ Rom bruker betegnelsen sigøynere på norsk og rom på *romanes*.

⁵ De omfattende assimileringstiltakene mot denne befolkningsgruppen, som varte frem til 1970-tallet, har sterkt bidratt til at språket er gått ut av bruk.

⁶ På *romanés* slik det snakkes i Norge, er entall og flertallsformen av rom den samme, mens i Romania brukes flertallsformen *roma*. *Roma* slik det brukes internasjonalt av ikke-rom i dag er blitt både entall og flertallsform. Jeg bruker formen rom i entall og flertall i dette notatet slik det gjøres blant rom i Norge.

Kort historikk om sigøynere i Romania

Den befolkningsgruppa som etter hvert fikk forskjellige betegnelser i forskjellige europeiske land regnes, etter språket å dømme, å ha emigrert fra India en eller annen gang rundt 900-tallet og immigrert til Europa en gang på 11–1200-tallet. Dette betraktes ofte som den første store sigøynermigrasjonen inn i Europa. Noen grupper kom inn i Europa gjennom Spania, noen gjennom Russland, men en stor andel kom inn gjennom de Ottomanske områdene og det som da var de rumenske prinsestatene Wallachia, Moldova og Bessarabia.

Den rumenske historikeren Viorel Achim, (Achim 1998) som har skrevet om rom i rumensk historie, hevder som mange andre at de befolkningene som først nevnes i skriftlige kilder i de rumenske områdene rundt 1200-tallet som *atsiganos*, var forfedrene til dagens sigøynere eller rom. Det er uklart om de immigrerte til disse områdene som slaver, eller om de ble tatt som krigsbytte i kamper med Ottomanene. Det som anses som sikkert, er at denne befolkningen raskt ble inkorporert i den føydale økonomien som slaver, i hovedsak eid av kirken, klostrene, fyrstene og adelen. Det var særlig håndverkene de utførte som gjorde dem verdifulle, da først og fremst som våpensmeder, men også en rekke andre håndverk som var nyttige for jordbruk og hverdagsliv. Mange ble også rett og slett husslaver, jordbrukslaver, gruveslaver osv., og mange overlevde på en blanding av forskjellige virksomheter med småhandel og tiggning som viktige inntektskilder. Achim hevder at omtrent alle håndverk og alt kroppsarbeid som var nødvendig ble utført av slaver og livegne bønder.

I Transilvania, de daværende ungarske og seinere østerrisk-ungarske områdene, var sigøynere livegne håndverkere direkte under regenten. Achim noterer at sigøynerne både som slaver og livegne hadde svært tvetydige posisjoner: som slaver var de på den ene siden ikke rettssubjekter, men en del av eierens løsøre. De kunne selges og gis bort, og de kunne ikke gifte seg med andre enn slaver. Samtidig var de ofte nomadiske og kunne ha mye mer personlig og kollektivt autonomi enn de livegne bøndene. Slaver kunne eie verksteder og tjene sine egne penger. Som livegne håndverkere i Transilvania var de direkte underlagt regenten, de betalte mindre skatt enn bøndene, de var unntatt fra militærtjeneste og kunne slå seg ned på regentens

eiendommer om vinteren (Achim 1998). De forskjellige gruppene hadde utstrakt selvstyre og svarte bare overfor regenten, og de lokale myndighetene hadde i praksis ingen autoritet over dem. Selv om store deler av denne befolkningen var håndverkere, nevner historikere også grupper av sigøynere som i hovedsak levde av småsalg, bytting med og tigging fra de lokale fastboende befolkningene.

I de rumenske prinsestatene ble sigøynere beskyttet av at de var verdifulle som eiendom, og det var få eller ingen forsøk på å assimilere dem – tvert imot var eierne deres tjent med deres egenart som igjen legitimerte deres posisjon som slaver. Forbud mot ekteskap mellom slaver og ikke-slaver var også et effektivt middel til å segregere befolkningen. Slik ble sigøynerbefolkningene både i Transilvania og i det gamle Romania systematisk «produsert» som mindreverdige «fremmede», en posisjon som gjennom århundrene ble grunnlaget for deres kulturelle og økonomiske tilpasninger fram til i dag.

Denne situasjonen, slaveri og livegenskap, varte fram til 1863 da livegenskap og slaveri ble forbudt i Romania og Østerrike-Ungarn. Tusenvis av frigjorte sigøynere reiste ut fra disse områdene til resten av Europa, til USA og Australia. I Europa møtte de sigøynerbefolkninger som hadde levd der i århundrer og til dels hadde utviklet andre språk og skikker (*tatere, reisende, gitan, sinti osv*). Dette kan betegnes som den andre store sigøynermigrasjonen, nå fra Romania og Transilvania til resten av Europa og verden. Mange steder ble disse folkegruppene inngiftet i hverandre, og betegnelsene fra Romania og Ungarn forsvant. Men de fleste steder i Europa er skillet mellom de som kaller seg rom og andre sigøynergrupper fremdeles relevant. De oppfatter seg som forskjellige folk med forskjellig språk, og til dels kultur som i hovedsak ikke gifter seg med hverandre.

De fleste ble likevel igjen i Romania, og mange ble assimilert inn i den rumenske befolkningen gjennom giftemål og utdanning. En stor befolkning fortsatte å leve omtrent på samme måte som tidligere, men nå som frie fattige. Rom- og sigøynerbefolkningen i Romania er imidlertid på ingen måte homogen. Den består av et konglomerat av etniske grupper, nettverk og slekter der noen er svært rike, en del er velstående og de fleste er mer eller mindre fattige og noen fremdeles er nomader.

Poenget med å framheve denne historien er å tydeliggjøre hvordan denne befolkningen er blitt vedlikeholdt som «fremmede» utenfor sivilisasjonen i århundrer, og hvordan denne historien har bidratt til å forme de kulturelle trekkene og den livsformen mange har i dag. I de fleste europeiske land har sigøynerbefolkningen blitt utsatt for folkemord, forfølgelse og diskriminering ned gjennom historien, med Holocaust som kulminasjonen. De historiske erfaringene har forårsaket det som kan betraktes som et kollektivt traume for disse befolkningene, noe som blant annet har ført til en dyp mistillit til myndigheter og sterke interesser for sosial og kulturell uavhengighet. I Romania og Transilvania er store deler av denne befolkningen ikke inkludert som likeverdige borgere slik rumenere, ungarere og tyskere og andre minoriteter er det, men har forblitt utenforstående og har utviklet parallelle samfunn ofte med sterke motstandsstrategier til majoritets-samfunnets institusjoner og verdier. Selv om relativt mange rom-grupper i dag er velstående og noen er rike, tilhører de aller fleste det sosioøkonomisk laveste segmentet av befolkningen, særlig gjelder det i Øst-Europa. Mange bor i slumområder i byen eller i landsbyer som andre grupper har forlatt. På landsbygda har de aller fleste landsbyer en sigøynerbefolkning i utkanten som stort sett bor i hus uten innlagt vann og med jordgult, barna går sjelden på skole, og de voksne er stort sett arbeidsløse og overlever på en blanding av dagsarbeid, småsalg, av å utføre tjenester for lokalbefolkningen, av å ale opp griser og hester, av byttetransaksjoner og av tigging. Til tross for dette bildet lever rumenske rom, spesielt i landsbyene, i dag som tidligere tett sammen med og ofte i gjensidige økonomisk avhengighet til majoritetsbefolkningen. Etter revolusjonen i 1989, og spesielt etter forhandlingene om EU-medlemskap for Romania, har skiftende rumenske regjeringer satt i gang en rekke tiltak for å bedre sigøynerens situasjon. Til tross for at sigøynerens juridiske og politiske posisjon nok er bedret de siste årene, gjør den økonomiske situasjonen sammen med denne befolkningens ofte totale mangel på grunnutdannelse, migrasjon til den mest rasjonelle løsningen for mange.

Rom-tiggere i Norge og Skottland

Det er mange grunner til at rumenere kommer til Norge: mange kommer som akademikere og fagarbeidere eller gjennom ekteskap med norske borgere, en del kommer som arbeidere uten kontrakter (Kováts 2002). Noen kriminelle i Romania utvider virksomheten til resten av Europa, og en del kommer som «gatearbeidere», i hovedsak de som kalles sigøynere, rom og lignende minoriteter, for å spille, samle, selge, tigge, og utnytte de ressursene som er tilgjengelige for dem. De fleste av disse kaller seg rom med *romanés* som morsmål, men mange tilhører også andre sigøynergrupper med rumensk som morsmål, og noen er etniske rumenere. Mange har vært integrert i arbeidslivet under Ceaușescu, men mistet arbeidet etter revolusjonen i 1989, som hr. Romescu, mange har aldri hatt fast arbeid, men lever fra hånd til munn også i Romania, med dagarbeid, enkelt håndverk, småhandel og tigging.

Hovedmønsteret blant tiggerne i Oslo er at det er ektepar i 40–50-årene som kommer. Noen har noen voksne barn med seg, noen reiser i store familiegrupper, men uten barna. Førsti–femtiåringer i Romania er beste-foreldre med stort sett voksne barn. Det er også en del unge menn som kommer, men relativt få unge kvinner og sjelden barn under 15–16 år. Sigøynerne vet hva som er mulig og tillatt i de forskjellige landene, og tar ikke sjansen på å ta med det vi betrakter som barn hit. Vanlig giftealder blant rom i Romania er fra 14–16 år, så fra den alderen regnes man ikke lenger som barn, men som ansvarlige voksne som ofte har egne barn.

Rom i Edinburgh og Glasgow

Rumenske migranter reiser over hele Europa og deriblant til Skottland. Den mest utbredte ervervsformen blant rom-migranter i Edinburgh, ved siden av tigging, er salg av gateavisa *Big Issue*. I motsetning til i Norge er det tillatt for tilreisende å selge denne avisa så lenge de er arbeids- og bostedsløse. Ifølge min medforsker, Voiculescu observasjoner og intervju med Rom i Edinburgh og Glasgow, ser det ut til at rom-migrantene der også er mer

involvert i forskjellige typer lønnsarbeid, som jordbruksarbeid, enn det vi ser i Norge (Voiculescu 2009). Hennes informanter hadde også slektninger som bodde fast utenfor Romania, og hadde selv reist i mange europeiske land. Det var mange som mente at Spania var det beste landet for rumenske tiggere fordi spanierne var vennlige, språket var lettere å lære (rumensk er et romansk språk), og det var mulig å finne arbeid der. De bodde ikke på gata, som mange gjør i Norge, men leide hus der hele familier bodde sammen. Hovedinformanten hadde ikke lenger noe familie i Romania og hadde tilsynelatende forlatt landet for godt (Ibid).

Tigging er tillatt i Norge og i Skottland, og EU-medlemskap tilsier at man kan oppholde seg i et annet EU-land uten arbeide så lenge man ikke ligger landet til byrde økonomisk. Romania og Bulgaria har imidlertid et begrenset medlemskap som innebærer at det er vanskelig å skaffe seg legalt arbeid – særlig uten kvalifikasjoner som de færreste rumenske rom har. Men noen får «svart arbeid» til lave timepriser som likevel er mer lønnsomt enn tigging. De eneste økonomiske mulighetene for de fleste av disse er imidlertid gatemusisering, tigging, flasksamling og småhandel og annet gatearbeid som ikke krever arbeidstillatelse.

De rumenske sigøynerne i Oslo, som i Edinburgh, tilhører forskjellige slekter og grupper med forskjellige morsmål, stort sett *romanés* eller rumensk, men ettersom alle snakker rumensk, kan de kommunisere. De fleste kommer i familiegrupper og lever i familiesamfunn i Romania, oftest i egne kvarter i landsbyer, småbyer og storbyer. De kommer fra hele Romania, og mange reiser til flere land i Europa og kan være borte hele året med bare korte besøk hjemme. Selv om det er nøden og den økonomiske håpløsheten som driver fram migrasjonen, er den også muliggjort av en sterk tro på egne muligheter og krefter, en sterk optimisme og en tillit til «nåden» som en positiv kraft. Tro på nåden innebærer en tro på at det finnes humanitet og tilgivelse som vil komme den elendige til gode. Dette sammen med en kulturelt betinget nødvendighet, men også lyst til å utforske nye muligheter og se nye områder, muliggjør denne migrasjonen. Det er de dristige og handlingskraftige blant de fattige som reiser.

Rom-samfunnet

Hovedmønsteret er at romsamfunn er organisert i utvidete familiegrupper der de eldste menn og kvinner fungerer som formelle ledere av sine familier og uformelle ledere i landsbyen. En utvidet familie kan bestå av mor og far, flere gifte sønner med dere koner og barn, ofte en gift datter med svigersønn og barn og parets ugifte barn. En slik utvidet familie kan slå seg sammen med det eldste parets utvalgte søsken med deres familier og utgjøre en slags familieklan. Rom- og sigøynerbefolkninger som reiser for å tigge, utgjør ikke de fattigste, men en del av de fattige i Romania. De har sjelden noe formelt lederskap utenom de eldste i hver familie og et eventuelt eldreråd i landsbyene. Hver familie utgjør ideelt og langt på vei også reelt en uavhengig og likverdig enhet i rom-samfunnet, økonomisk og politisk.

I Romania er etnisk endogame⁷ ekteskap utbredt, og ekteskap mellom rom er hovedregelen. Dette har både sammenheng med disse befolkningenes marginale sosiale posisjon, deres egne ønsker om å konsolidere gruppen og språk- og kulturforskjeller i forhold til andre rumenere. Selv om ikke interetniske ekteskap er uvanlig, er det svært stigmatiserende for en rumener å gifte seg med rom eller medlem av andre sigøynergrupper. Giftemål kan være arrangert av familiene eller initiert av de unge, men bruden flytter som hovedregel til sin manns familie etter giftemålet og avtjener en slags arbeidsplikt der til paret kan etablere sin egen utvidete familie. Det betyr at de utvidete familiene er økonomiske enheter som ideelt sett deler inntekter og utgifter. Giftemål foregår normalt fra ca. 14–15-årsalderen når de unge er kjønnsmodne og anses som modne for ekteskapet. Ekteskapet transformerer de unge fra umyndige barn til myndige voksne. Giftemålet gjennomføres i gruppa uten religiøse eller statlige myndighet, og blir sjelden registrert. Barna vokser opp i store familier med mange søsken og søskenbarn og tas i prinsippet vare på av alle voksne. Når foreldrene drar hjemmefra kortere eller lengre periode for å tjene penger, er det besteforeldre, tanter og søsken som tar vare på dem, hvis de da ikke tar dem med seg.

En kvinne vi traff i Paris der hun var forkledd som muslim, kjente oss igjen fra Oslo og fortalte at hun i mellomtiden hadde reist hjem til Romania

⁷ Ekteskap innenfor den samme etniske gruppen.

der hun ble skilt fra mannen sin. Hun tok så med seg de to barna sine til Roma for å tigge. I Roma bodde de under en bro til det ble uholdbart å være der, så hun reiste videre med barna til Paris, hvor hun nå bodde i en av plankebyene i utkanten av Paris. I Skandinavia er det sjelden å se barn, fordi foreldrene vet at de risikerer å miste dem til barnevernet.

Organisering av reisen og oppholdet

Tiggerne forteller at de reiser med fly, minibuss, vanlig turistbuss og etter hvert egne biler for å komme til Norge og de andre landene de reiser til. Det er sannsynligvis utviklet en ny business i Romania og landene rundt for å frakte migranter til resten av Europa. Prisen de fleste oppgir er mellom 100 og 200 euro tur/retur. Da jeg i 2009 var tilbake i landsbyen der jeg bodde og arbeidet under feltarbeidet, fortalte beboerne at nesten alle familier hadde noen eller mange som reiste ut for å tigge, spille og jobbe. I denne landsbyen reiste de til Irland: minibuss til Budapest og Ryan Air til Dublin. Fordi romfamilier er store og fungerer som en økonomisk bedrift, kan de samle penger for å sende ut en del av familien, som så vil sende penger tilbake til dem som er igjen. Rumenske rom reiser som tiggere over hele Europa, men også til USA og Latin-Amerika. En kollega som var på besøk i Chile møtte en sigøynerkvinne med barn som var reist med båt fra Romania til Chile for å arbeide på gata i Santiago.

Familieorganisering, forpliktelser og trafficking?

Men det er også flere sider. Voiculescu, som gjennomførte den skotske studien, fulgte noen av sine informanter tilbake til Romania. En av disse viste seg å være ansatt hos en velstående rom og var sendt i egenskap av ansatt til Edinburgh for å tjene penger. Hva slags kontrakt denne ansatte hadde, i hvilken grad han selv ønsket å reise, og hva han fikk for jobben, inngår ikke i disse dataene. Borgermesteren i den rumenske byen som Voiculescu besøkte, fortalte at det ikke er uvanlig at velstående rom og rumenere betaler noen for å rekruttere sesongarbeidere, for eksempel blant fattige rumenere, rom og andre. Disse blir så fraktet til det aktuelle landet i arbeidsgiverens minibuss og får losji betalt av arbeidsgiver eller «kontraktør», som de må betale tilbake

av pengene de tjener (Voiculescu 2009). Dette er et ganske vanlig system for svart «arbeidsformidling» i Romania. Liknende opplysninger fikk også en gruppe fra Kirkens Bymisjon på studietur til Romania i 2009 (Stiftelsen Kirkens Bymisjon 2009). Disse historiene, som det er vanskelig å få verifisert, reiser en del spørsmål om grensene mellom det som ofte kalles trafficking og andre relasjoner mellom velstående entreprenører i Romania, og mellom de som reiser og de som er igjen (se også Skillbrei, 2010).

Mange har rapportert til hjelpearbeidere at de har måttet låne penger for å reise og er i en vanskelig situasjon fordi de ikke har klart å samle nok til å betale gjelda. Dette kan nok være tilfelle for noen, men det kan også være en måte å vekke medlidenhet på: å kunne vekke medlidenhet er tiggerens viktigste kapital. Det betyr ikke at hun eller han ikke trenger pengene, deres situasjon kan være verre enn det de forteller, men de forteller det de regner med kan vekke sympati.

«Kan du skaffe meg et sted å bo?»

Et av spørsmålene vi stadig får når vi snakker med tiggere, er om vi kan skaffe dem et billig sted å bo. Bolig er uten tvil den største utgiften som mange ikke kan betale. Mange bor derfor ute sommer som vinter, de sover under broer, i neddrivingsgårder, i skogholt og noen i gamle overgrodde hager. En bekjent fortalte om et par som hadde laget seg en bolig av planker og papp nederst i en overgrodd hage på vestkanten i Oslo. De ble sendt vekk og fant seg vel noe annet. Mange forteller at de leier en madrass i et rom i en leilighet sammen med mange andre, hundre kroner natten pr. madrass var vanlig pris i 2009/10. Det er noen som sannsynligvis tjener svært gode penger på å leie ut madrasser til rumenske tiggere og andre bostedsløse migranter. Mange forteller også at de bare bor inne når de tjener nok til det, ellers sover de ute. En del bor etter hvert også i egne biler, ofte opptil ti personer i en minibuss. Ettersom det er forbudt å parkere og sove over natten mange steder i byene, parkerer de i skogkanten utenfor byene om natten. Mange samles forskjellige steder i Oslo og griller og spiser sammen, men når det blir mørkt kjører de hver til sitt for å finne en soveplass der de ikke blir forstyrret av politiet.

«Multitasking» på gata

I Norge er tiggning bare den mest synlige av de virksomhetene som inngår i de tilreisende tiggernes repertoar, derfor er gatearbeid en mer passende betegnelse på deres virksomhet. De fleste samler også flasker, klær og gjenstander fra søppelcontainere og selger det de kan få tilgang til; noen selger partyutstyr om natten, sløyfer på syttende mai og lignende. En del er musikere i landsbyene i Romania og har spilling som sin hovednæringsvei her, mens andre har fått låne et trekkspill de ikke kan spille på og prøver å vekke sympati ved å gjøre noe annet enn å tigge. I Norge tjener tiggerne, etter min beregning, gjennomsnittlig 20–40 kr timen, altså langt under det man skulle tro var eksistensgrunnlag. Hvis de tigger i ti timer per dag, kan de kanskje samle i gjennomsnitt 300 kr dagen. Er de fem personer, har de da 1500 kr om dagen til sammen. Trekker man fra 500 kr per dag til overnatting pluss 200 til mat, sitter de igjen med 800 kr per dag til sammen, som etter tre måneder kan bli rundt 60000 kr. Fratrasket 10000 kr til reise tur/retur og noen tusen til andre utgifter, kan de sende minst 45000 kr hjem til Romania. Det betyr ca. 2700 kr per person per måned. I Romania tilsvarer snittlønnen 2800 kr per måned, men det er langt over hva en rom kan forvente hvis hun/han får arbeid i det hele tatt. Tiggning og annet gatearbeid lønner seg bare når det er en kollektiv strategi, når man kan dra nytte av storhusholdning og når fortjenesten skal brukes direkte i en annen økonomisk realitet.

Mange arbeider svart. På visse steder i Oslo samles unge menn og venter på arbeidskjøpere som plukker dem opp for dagsarbeid. Dette er selvsagt vanskelig å verifisere, men flere observasjoner sannsynliggjør at dette foregår. Noen har også fått arbeidstillatelse og arbeidskontrakt; en kvinne viste oss arbeidstillatelsen og skattekortet og fortalte at hun vasket for et rumensk firma. Det foregår sannsynligvis også noe kriminell virksomhet, «nasking» i butikker, lommetyveri og større saker, men det er vanskelig å vite hvem som står bak; om det er de samme som tigger på gata som også begår kriminelle handlinger. I Bergen skal man ha avslørt en gruppe rumenske rom som skal ha tvunget barn til å begå butikkyverier. Det er imidlertid uklart hvorvidt dette var barn som begikk kriminelle handlinger som en del av familiens virksomhet, eller om de ble misbrukt til kriminalitet mot sin vilje. Dette er vanskelige og uklare grenseoppganger som likevel har betydning for barnas

velferd. Blant noen sigøynergrupper er organisert tyverivirksomhet utbredt som familiegeskjeft.

Det rapporteres også om prostitusjon blant rumenske rom, og flere frivillige organisasjoner har uttalt bekymring for at unge kan havne i rus- og prostitusjonsmiljøer i byene. I landsbyen jeg kjenner i Romania hadde noen kvinner, alle gift med mange barn, spesialisert seg på det de forklarte som «falsk» prostitusjon: De oppsøkte barer og områder der enslige menn drikker og «vil ha kvinner», slo seg sammen med mennene, lot som de drakk med dem og tilbød seksuelle tjenester. Når mennene så var sterkt beruset, stjal de pengene dere. Disse tyveriene ble aldri anmeldt. Hvorvidt det er dette som foregår blant migrantene i Oslo vites ikke.

Intern organisering

Det er vanskelig å få kunnskap om den interne organiseringen av sigøynere og andre gatearbeidere i Norge. Jeg har prøvd å spørre, men får ikke noe klart svar. Folk fra forskjellige sigøynerbefolkninger, områder og økonomiske sjikt, er i Norge samtidig, og mange av disse har lite med hverandre å gjøre. Hver «klan» eller reisegruppe holder seg til sine. Likevel er det konkurranse om gode tigge- og spilleområder, men det ser ut som om man kan hevde rett til bestemte plasser, en rett som respekteres.

I mitt område ser det ut som Hr. Romescu har en slags hevd på den plassen han sitter. Når han ikke er i landet, sitter ofte andre på «hans» plass, men så fort han kommer tilbake, får han plassen. Han sitter der bare fra det tidlige morgenerushet til tidlig om ettermiddagen, etter det kommer innimellom andre og spiller eller tigger, men aldri når han er der. Han har ingen maktmidler til å holde andre borte; det ser altså ut til å være en slags taus overenskomst om bruksrett til plasser. De som kom først, har retten. En gang i 2009 satt det en kvinne på hans plass, og jeg så ham et annet sted i byen. Jeg spurte ham hva som var hendt, og han forklarte at «serberen» som damen leide hos, hadde gitt ham beskjed om at hun skulle ha plassen – og han måtte flytte. Denne «serberen» var altså en utleier som tydeligvis hadde en eller annen slags makt til å bestemme. Imidlertid forsvant damen kort tid etter, og Hr. Romescu fikk igjen plassen.

Tiggerstrategier

Tigging er som sagt bare en av nisjene i gatearbeidet, og det er en virksomhet man alltid kan falle tilbake på når andre ting svikter. Den mest elementære strategien for å tigge er å maksimere sympatien hos vordende givere gjennom inntrykkskontroll (Gmelch 1978: 443). Tiggere må framstå så elendige eller så trengende som mulig eller slik potensielle givere ønsker å se dem. Samtidig er alle sosiale aktiviteter, alt arbeid, underlagt regler og normer som styrer og er styrt av praksis. Det innebærer at rumenske tiggere ikke kan ta for gitt at de kan fremstå på samme måte i Norge som de kan i Romania, fordi sympati vekkes på forskjellige måter. Å vise fram åpne sår er muligens en god strategi i Romania, men et brudd med akseptert tiggeradferd i Norge. Tigging med små barn, noe som er ganske utbredt i mange land, er ikke mulig i Norge, fordi velferdsstaten omfatter et velorganisert barnevern. For å lykkes som tigger er det med andre ord viktig å kjenne de normer og regler som gjelder for gateadferd generelt, for tiggerpraksis spesielt og hva som er de potensielle givernes kriterier for hvem som ansees for «verdige trengende». Denne kunnskapen forutsetter en viss kjennskap til feltet fra tidligere tiggere, observasjon og erfaringer. Inntrykkskontroll er spesielt viktig for gatetigging som er basert på korte møter som ofte ikke gjentas, og derved på det øyeblikkelige inntrykket en tigger gjør på forbipasserende (Ibid). Men nettopp denne inntrykkskontrollen kan gi en potensiell giver en følelse av tigging som en «forestilling» og ikke som «ekte og ærlig» nød. Denne balansen må tiggeren beherske. Et visst brudd med normert gateadferd er også en sentral del av den sympatien som vekkes hos mange; nettopp ved å sitte rett på fortauet uten å være ruset og å være «eksotisk» kledd, uttrykker de et utenforskap som like gjerne kan vekke sympati som forakt. De fleste rumenske tiggerne i Oslo har mobiltelefon, men unngår å snakke i den mens de tigger. På samme måte er det få som røyker mens de sitter i tiggerstilling. Begge deler kan tolkes som et overskudd som ikke rimer med nød. Et ydmykt og trist ansiktstrekk er også en del av normene for tiggeradferd i Oslo. Når man treffer de samme menneskene under andre omstendigheter når de ikke er tiggere, er humor, latter og slagferdighet ofte like fremtredende trekk. Man ikler seg en tiggerrolle som man ikler seg andre roller for å utøve spesifiserte

praksiser; men dette bør ikke tolkes som et «rollespill», at de «egentlig» ikke er fattige – som er en av de mange universelle tiggerstereotypene.

De klærne tiggere bærer i Oslo, særlig kvinnene, er en del av arbeidsantrekket for gatearbeidere. Det må være robust, varmt og i mørke farger slik at skitten ikke synes så godt. Blant sine egne familier i Romania kler både menn og kvinner seg gjerne i fargerike klær, og en vakker påkledning er viktig for selvfølelsen og fellesskapet.

Fra rumensk borger – til utenlandsk tigger– til rumensk borger igjen

For rom innebærer det å forflytte seg fra landsbyene og byene i Romania til byer i resten av Europa en transformasjon. Fra å være rumenske borgere på relativt trygg grunn, vanligvis respektert innenfor rom-samfunnet, må de presentere seg som de elendigste og mest æresløse av alle og gi seg over til fremmedes medlidenhet. En rumensk student (Tesar 2010) som deltok i denne transformasjonen fra respektert rumensk rom til foraktet tigger, forteller om et ritual ved avreise som omfatter avklødding av den rumenske rom-drakten, som er en viktig etnisk markør for hennes gruppe, og iføring av lag på lag med klær både mot kulden, men også som bagasje, med den fattigslige tiggerdrakten ytterst. Deretter fulgte et rituellet avskjedsmåltid med familien og de nærmeste, før avreise med buss eller tog. Gatetigging er ikke en økonomisk strategi i Romania for det sjiktet av sigøynere som reiser ut av Romania. Tigging, som ofte like gjerne kan forstås som byttehandel, foregår fra dør til dør i landsbyene mellom rom og rumenske landsbykvinner og er ofte basert på langvarig etablerte byttekjeder (Engebriqtsen 2007).

Det første som slo meg da jeg besøkte min feltarbeidslandsby i Transilvania siste gang i 2009, var at det var bygget mange nye hus, og at det stod biler utenfor mange av husene. Ti år tidligere hadde ingen her biler. De fortalte at nesten alle familiene hadde noen som reiste til Dublin, og at det hadde gitt dem nye muligheter i Romania. Noen familier fortalte imidlertid at de var altfor redde for å reise ut i verden på den måten: det var tryggere hjemme. Pengene fra reisene gjør det imidlertid mulig for disse familiene å kjøpe ved for vinteren, å forbedre husene sine eller bygge nye, å kjøpe seg biler og å feire store bryllup og gjestebud; prestisjegjenstander og handlinger

som er med på å heve en families respekt i rom-samfunnet. Slik inngår pengene tjent på tiggerferd i den pågående konkurransen om ære og prestisje mellom rom, som igjen er med på å opprettholde og styrke den materielle og kulturelle basisen for rom-samfunnet.

Voiculescu intervjuet borgermesteren i byen der noen av hennes informanter kom fra. Han kunne fortelle at pengene sigøynerne tjente i Europa, på mange måter kom hele byen til gode. For det første fordi de kjøpte varer og tjenester i et mye større omfang enn før og dermed bidro til forretningslivet i byen, men også fordi mange fattige familier ikke lenger søkte sosialhjelp fra kommunen og dermed lettet presset på kommunebudsjettet (Voiculescu 2009). Slik kan det se ut til at «almissene» ikke bare tjener til å styrke rom-samfunnet, men kan blir spredt i hele lokalsamfunnet som rom er en del av.

Uansett strategier og motiver: Å reise tvers over Europa og stole på sympati fra fremmede, er en dristig og risikabel strategi som forutsetter at man ikke er alene, men en del av en gruppe for beskyttelse mot vold, økonomisk tap, ensomhet og fornedrelse. De aller fleste tiggere reiser med nære familiemedlemmer og slektinger.

Ekksklusjon, skam og tillit

En tidlig morgen går jeg forbi Hr. Romescu på vei til flytoget og Paris, og han stopper meg og spør hvor jeg skal reise. Jeg forteller ham at jeg skal en tur til Paris og han utbryter begeistret: *Da ønsker jeg dem er herlig tur til Paris frue og måtte de møte Paris med et åpent sinn!*

Hva får folk som stort sett kommer fra den fattige landsbybefolkningen i Romania, og blant dem stort sett rom-minoriteten, til å reise med svært begrensede ressurser tvers over Europa for å sitte på fortauene i fremmede byer og be om medfølelse fra fremmede?

Amartya Sen (Sen 2000) skriver at den sosiologiske diskursen om fattigdom i stor grad har dreiet seg om relasjonelle aspekter av fattigdom som skam, «capability deprivation» og «social exclusion».

Capability deprivation refers to the lack of capability to lead a minimally decent life; decency here being understood in a cultural/social context. Lack of the possibility to lead a decent life is connected to shame; as it may imply an inability to appear in public without shame. This in its turn leads to social exclusion (Ibid:).

Men sosial eksklusjon er et problematisk begrep og må kontekstualiseres; når vi spør hvilke sosiale relasjoner folk er ekskludert fra, bør vi også spørre om de er inkludert i andre sosiale relasjoner, og hva denne inklusjonen betyr for deres mulighet til å leve et minimalt anstendig liv. Når det gjelder rom-tiggere, vil jeg hevde at den sosiale eksklusjon de har lidd under i århundrer og fremdeles lider under fra majoritetssamfunnet i Romania i dag, er en av betingelsene for deres konstruksjon, opprettholdelse og inklusjon i et parallelt minoritetssamfunn. Denne selv-eksklusjonen/inklusionen er en uintentert bi-effekt av århundrer med eksklusjon fra majoritets-samfunnets side, men er samtidig den viktigste ressursen for å kunne leve et anstendig liv på sine egne betingelser. Kulturell, politisk og sosial uavhengighet betyr ikke isolasjon, men avvisning av noen grunnleggende verdier og idealer i moderne samfunn, generelt sett: utdanning og lønnsarbeid. Det betyr ikke at rom ikke sender barna på skole eller at de ikke arbeider; det betyr at den viktigste veien til sosial inklusjon, verdighet og framgang blant majoriteten blir avvist som veien til et anstendig liv som rom. Den økonomiske kapitalen som rom akkumulerer på gatearbeid i Norge og Europa forøvrig, blir brukt til å bygge eller reparere familiens hus, til nye tenner, til å kjøpe traktor som kan leies ut til bøndene eller til å kjøpe brukte biler, men ofte bare til mat og ved til matlaging og oppvarming. Noe av dette er rene livsnødvendigheter, noe er med på å heve familiens prestisje i rom-samfunnet. Ved å fordele et eventuelt overskudd gjennom fester, bryllup og begravelser blant familie, slekt og mulige forbundsfeller, blir tiggerpengene fra Norge konvertert til sosial og kulturell kapital blant rom i Romania. Slike begivenheter kan gå inn i den pågående konkurransen om sjenerøsitet og ære som igjen er et aspekt ved den politiske konkurransen om makt og innflytelse i rom-samfunnet. Den viktigste veien til sosial inklusjon, og derved til muligheten for å opptre i det offentlige liv uten skam, er altså ikke den samme som for en ikke-rom. Den rituelle, ideologiske og praktiske adskillelsen mellom roms og ikke-roms

livsverden oppklarer langt på vei hvorfor og hvordan voksne menn kan sitte på fortauet og tigge om almisser uten å ødelegge sin verdighet: majoritetens verdier utgjør ikke deres verdighet og selvrespekt.

I motstand mot århundres utbytting, overgrep og diskriminering fra ikke-romsamfunnene, har rom praktisert en levemåte og utviklet et samfunn, kosmologier og praksiser som til en viss grad gjør dem «skamløse» og derved usårbare for majoritetens degradering, forakt og eksklusjon. Ikke-rom og majoritetssamfunnet utgjør ikke deres livsverden, deres «signifikante andre». De blir, som vi alle blir, først og fremst skjemt ut av sine egne. Gatearbeid i Europa er blitt en viktig levevei for mange rumenske rom; det betraktes ikke som degraderende. Rom jeg studerte i Romania tigget ikke på gatene, kvinnene tigget fra sine faste klienter i landsbyen der de bodde og i landsbyene rundt; ofte var tiggingen mer bytter i form av sladder, magi, tjenester og gaver fra vestlige hjelpeorgansasjoner, mot mat. Disse byttene ble ofte kamuflert som tigging, mens tigging kunne bli kamuflert som bytter. Rom forklarte dem ofte som en form for «å dele»: «*de (rumenerne) har så mye og vi så lite at vi fortjener en liten andel*». Jeg foreslår at ideen om «å fortjene en andel» også kan forklare roms «skamløse» gatetigging: det er nesten betraktet som en rett de har som fattige. Ved å presentere seg som våre klienter og underkaste seg vår barmhjertighet, synliggjør de sin sårbarhet og avhengighet og sin tillit til at vi vil hjelpe og beskytte dem.

Roms eget skambegrep er i hovedsak knyttet til forhold mellom rom; til rituell ikke-fysisk urenhet, til forholdet mellom det mannlige og kvinnelige og mellom rom og ikke-rom (*gazè*). Ifølge deres kosmologi har rom skamfølelse i motsetning til ikke-rom som mangler denne følelsen og kunnskapen om hvordan den skal forvaltes. Skam blant rom er å blande kvinnelige og mannlige elementer på farlige måter, ikke å tilbrede maten på korrekt vis og spise uren mat, og ikke minst å bryte reglene for deling og sjenerøsitet mellom rom (Engebrigtsen 2007). Ved å bryte disse levereglene overskrider man grensene mellom rom og *gazè*-verden og setter rom-samfunnet i fare. Denne kosmologien er dynamisk og kontekstbasert, men inneholder en fast kjerne av forestillinger som debatteres kontinuerlig i de rom-samfunn jeg kjenner. Den inngir rom med en overbevisning om at de er «det utvalgte folk» mens vi andre er «fortapt». Det er denne stoltheten som uttrykkes når

vi spør en kvinne som sitter på fortauet og tigger hva hun mener om avisoppslaget om at tiggerne spiser rotter; hun ser smilende opp på oss og spør retorisk: *Hvem er det reneste folket?* Og når vi sier: *Dere*, smiler hun bekræftende.

Rom – jordens fordømte?

I dag brukes betegnelsen rom som sagt udifferensiert om de som før ble betegnet som sigøynere og tatere, og i fortsettelsen vil jeg også bruke betegnelsen sigøynere om den mangfoldige rumenske befolkningsgruppen som da omfatter både *rom*, *romungro*, *kastalè*, m.fl. Også i dag har sigøynere et tve-tydig omdømme hos folk flest. De er både betraktet som fordømte, forfulgte og diskriminerte, og som eksotisk, kriminelle og farlige. På den ene siden har man bildet av tiggeren som sitter i støvet i slitte klær og med nedslått blikk, på den andre den flamboyante musikeren eller danseren i fargerike klær og kremfarget Mercedes. Sigøynere blir både betraktet som offer og som overgriper, men først og fremst som eksotisk og fremmed. Myndigheter overalt betrakter sigøynere som den gruppen som er vanskeligst å integrere fordi de ikke vil eller ikke kan «innordne seg». I de aller fleste land i Europa blir det med ujevne mellomrom satt i gang spesielle prosjekter, programmer og tiltak for å integrere sigøynere, ofte basert på en forestilling om at det er sosial nød alene som er årsak til marginaliseringen.

Bildet av rom som evig fordømte og evig marginaliserte offer (skjebne) blir utfordret av den italienske sosiologen og aktivisten Tommaso Vitale (Vitale 2009 b) som ser denne typen kategorisering som en legitimering av undertrykkelse. Hans argumentasjon er at dersom vi bare ser denne siden og glemmer den historiske og politiske konteksten, kan det konsolidere en idé om «skjebne», at «de er sånn», det er deres «natur» og diskrimineringen er umulig å unngå. Slik mister vi evnen til å se sigøynere som befolkningsgrupper som er sosiale aktører med potensialer til å påvirke og agere i virkeligheten, og vi mister det samfunnsvitenskapelige blikket for hvordan forfølgelse og undertrykkelse samvarierer med bestemte sosiale og politiske prosesser. Han påpeker at sigøynere og rom blant dem er en svært variert befolkning som består av velstående og enda rikere grupper med innflytelse, av fattige som likevel har innflytelse i de lokalsamfunnene de lever, og av

økonomisk, sosialt og kulturelt marginaliserte fattige. På samme måte påpeker han at sigøynere og rom ikke har vært forfulgt til alle tider og alle steder. I Italia har rom-befolkninger levd fredelig side om side og ofte godt integrert i lokalsamfunn i århundrer. Det samme gjelder for Romania også i dag hvor rom og rumenere ofte lever i samme landsby med daglig interaksjon og uten store konflikter. For å forstå forfølgelse og undertrykkelse av sigøynere må man analysere de sosiale og politiske prosessene som denne undertrykkelsen er en del av (Vitale 2009 a). Og jeg vil understreke at man må forstå den historiske konteksten som har konstruert dem som «avvik» og som er blitt grunnlaget for deres selvforståelse og samfunn.

Tiggerkonger og tiggerslaver: Myter og realitetene

Helt siden utenlandske tiggere begynte å opptre i gatene i Norges byer har medieoppmerksomheten vært upåklagelig. Vi har både sett stigmatiserende omtaler og påstander og mer seriøst utforskende reportasjer. Til tross for dette – altså at mediedekningen har vært ganske nyansert – har den politiske diskursen stort sett konsentrert seg om to tema: tiggerne er en del av et kriminelt nettverk eller fører med seg kriminalitet – og tiggerne er offer for menneskehandel og /eller utnyttning av bakmenn. Det verserer også forestillinger blant vanlige folk om at de utenlandske tiggerne ikke er fattige, men bare kommer hit for å «lure oss». Dette eksemplifiseres ved at mange spiller funksjonshemmet, uten å være det.

Blant annet fordi innvandrings spørsmål i stadig sterkere grad knyttes sammen med sikkerhetsspørsmål og kriminalitet (Guild 2009; Bigo 2010), kan det å forklare tiggings som «organisert og kriminelt» gi myndighetene et juridisk argument for å utvise dem, slik Berlusconi gjorde i Italia og Zarkozy gjorde i Frankrike. Derfor er det gledelig å kunne presentere et ferskt forskningsprosjekt (Adriaenssens 2011) som utfordrer mytene omkring tiggende rom og andre sigøynere.

Utgangspunktet er at de samme mytene som har behersket den norske politiske debatten, er grunnlaget for politiske beslutninger om utvisning av utenlandske tiggere i mange europeiske land. To belgiske forskere bestemte seg følgelig for å undersøke tre myter om tiggere som har holdt seg ganske konstante siden 1600-tallet: 1) Tiggerne «lurer» oss; de er ikke fattige,

funksjonshemmede eller elendige som de gir seg ut for (Geremek 1987). 2) Tiggerne tjener mye penger og utnytter barn i tigging (I mange land har tiggerne med barna sine). 3) Tiggerne er offer for menneskesmugling/trafficking av «tiggerkonger» som utnytter dem.

Forskernes resonnerer at dersom tiggerne tigger for andre, må for-tjenesten deres ligge over fattigdomsgrensen. Videre mente de at dersom de utenlandske tiggerne er rikere enn de innfødte, må de tjene mer enn dem, og sist mente de at hvis barn blir utnyttet må det være fordi de innbringer mer enn tiggere uten barn. Følgende hypoteser ble utformet: Tiggernes for-tjeneste ligger høyt over fattigdomsgrensa. Utenlandske tiggere tjener mer enn innfødte tiggere. Tiggere med barn tjener mer enn tiggere uten barn.

Disse hypotesene ble undersøkte i Brussel, en by med mange tiggere, innfødte og utenlandske. Forskningsdesignet deres var grundig: De intervjuet et stort antall tiggere om hva de tjente pr. dag. De observerte tiggere og regi-strerte hvor mange gaver de mottok per dag, og fordi begge disse metodene er usikre, utplasserte de falske tiggere (studenter) som de observerte og kunne dermed telle dagens fangst.

Resultatet var ikke overraskende og slår hull på de fleste mytene: I Brüssel tjente utenlandske tiggere gjennomsnittlig tilsvarende 30 kr per time – langt under fattigdomsgrensen. Utenlandske tiggere tjente nesten halvparten av hva innfødte tiggere tjente, og det viste seg ikke å gi noen ekstra gevinst å tigge med barn.

Disse resultatene viser, etter forskernes mening, at myten om trafficking og økonomisk utnyttelse av tiggere ikke har noe hold i virkeligheten: for-tjenesten ligger så vidt over et eksistensminimum og er ikke «lønnsom». Forskerne slår fast at utvisning av utenlandske tiggere fordi de er offer for menneskesmugling slik det ble gjort i Italia og Frankrike, var basert på myter og ikke på realiteter. De understreker at deres undersøkelse ikke kan generali-seres til andre land og byer, men at det bør gjennomføres lignende under-søkelse i andre europeiske land før utvisningsvedtak fattes.

Gatearbeid som tigging, spilling, samling og småsalg er lønnsom for tiggerne fordi de drar nytte av «storhusholdning» her og i hjemlandet, fordi de nesten ikke bruker penger mens de tigger, og fordi pengene konverteres til rumensk (bulgarsk osv.) prisindeks (ron). Selv om det dermed er lønnsomt

for tiggeren å tigge utenfor Romania, er ikke overskuddet stort nok til å være interessant for eventuelle bakmenn. Siden 2007 har det vært en økende migrasjon fra Romania og Bulgaria både av rom og ikke-rom. En stor del av de rumenske rom-migrantene til Spania har fått arbeidstillatelse og arbeid. Disse har inntekter langt over hva man kan samle sammen som gatearbeider, men det er ingen diskusjon om menneskehandel eller kriminelle bakmenn bak denne migrasjonen. Det er i all hovedsak prostitusjon og vinningskriminalitet som er lønnsomt nok til at andre kan utnytte det.

Mitt eget langvarige arbeid blant rom i Romania og Norge har også lært meg at denne befolkningsgruppen er spesielt på vakt mot økonomisk utbytting. Det viser seg i mange gruppers motstand mot lønnsarbeid, som innebærer å arbeide under en leder, og i en generell skepsis mot å inngå i økonomiske relasjoner med ikke-rom der de er den svake part. Blant rom er en uttalt likeverdsideologi med på å vanskeliggjøre utbytting mellom menn. Sist, men ikke minst, er det svært vanskelig å kontrollere inntektene til familier som karakteriseres ved høy mobilitet (mange har vært over hele Europa), som utgjør solidariske familiegrupper og som sender penger hjem. Under mitt besøk hos rom i 2009 i landsbyen der jeg gjorde feltarbeid i 1996/97, fikk jeg anledning til å observere hvilke familier som reiste for å tigge, hvordan de gjorde dette, og hva de mente om det. Det kom helt klart frem at ingen andre enn dem selv, de som fraktet dem (minibusseiere og Ryan Air) og eventuelle utleiere i Skottland, tjente på deres reiser. Ingen av forskerne som har studert gatetigging mer systematisk, har heller funnet noe som tyder på kriminelle nettverk eller bakmenn (Adriaenssens 2011). Dessverre er det svært lite som enda er publisert av disse studiene (Voiculescu 2009; Tesar 2010). Samtaler med tiggere i Norge og Skottland, samt med deres familier og med organisasjoner i Romania (se også rapport fra Stiftelsen Kirkens Bymisjon) bekrefter imidlertid også de belgiske forskernes konklusjon: tiggere er som hovedregel «selvstendige næringsdrivende familier» og ikke offer for kriminelle nettverk som utnytter dere arbeid.

Det offentlige ordskiftet

Norge

Som i de fleste land i Europa har «de utenlandske tiggerne» fra Romania skapt bølger av indignasjon, fordømmelse og medfølelse også i Norge. Avisartiklene om «tiggerondet» har floreret, politikere har vært indignert, og folk flest har vært provosert på den ene eller andre måten. Både Frankrike under Zarkozy og Italia under Berlusconi har deportert rumenske rom i stort antall – hovedsakelig basert på deres etniske tilhørighet. Men denne reaksjonen er fordømt både av EU-parlamentet, som understreker retten til fri bevegelse blant EU-borgere, og av menneskerettsorganisasjoner. Mediedekningen har de siste fem, seks årene vært så omfattende at jeg her bare kan trekke ut noen ganske generelle trekk.

Ved siden av gjentatte medieoppslag om «tiggerbander», «kriminelle bakmenn», søppel, urenlighet, aggressiv tigging og rottegrilling, er det imidlertid verdt å merke seg at mange journalister har gjort hederlige forsøk på kildekritikk og på å gå i dybden og undersøke tiggerfenomenet i et mer helhetlig perspektiv – ofte med godt resultat. Det er først og fremst politikere fra AP, med fremtredende personer som Jan Bøhler og Rune Gerhardsen, og til dels også folk til venstre for AP, og i FRP, som har tatt til orde for utvisning og forbud. De viktigste argumentene har vært påstanden om at tiggerne står bak mye av kriminaliteten, spesielt i Oslo, den andre at tiggerne er ofre for kriminelle nettverk der det er bakmenn som profiterer på tiggerne. De siste årene har også forsøpling og usunne levekår opptatt journalister og politikere (jf. Ruskengeneralen 2011). Argumentet har vært at man ved å tillate tigging og ved å gi til tiggere følgelig er med på å understøtte kriminalitet. Forslag om forbud og utvisning er blitt fremmet flere ganger i media, men har ikke så langt fått politisk gjennomslagskraft. Hovedargumentene mot forbud og avvisning fra justisminister Storberget var at vi har lover mot kriminell virksomhet som dekker menneskehandel og organisert kriminalitet, og at tiggerne «verken er eller vil bli et prioritert område for politiet» (2008). Ingen

av påstandene om menneskehandel, bakmenn eller kriminalitet som karakteristisk for utenlandske tiggere, er så langt bekreftet fra politiet.

Tiggerne jeg har snakket med i denne undersøkelsen, sier stort sett at politiet lar dem i fred, men at securitasvaktene er en plage fordi de jager dem fra sted til sted. Enkelte tiggere forteller imidlertid at «politiet» har kjørt dem eller noen de kjenner langt ut i ukjente skogsområder og forlatt dem der. Slike påstander og rykter er vanskelig å bekrefte eller avkrefte. På grunn av at tiggerne ikke kjenner rettighetene sine og ikke snakker norsk eller engelsk, kan de ikke protestere mot eventuelle overgrep. Jeg har observert at securitasvakter ber musikanter og andre tiggere flytte seg fra offentlige steder der det ikke er noe forbud mot å oppholde seg – de forklarer at disse bortvisningene er etter ordre fra butikkeiere, men det ser ikke ut til at det finnes noe juridisk grunnlag for å bortvise folk fra offentlige rom.

I 2010 innførte Bergen kommune såkalte tiggertillatelse som skulle fungere både som en registrering av tiggerne og en slags offentlig godkjenning. Tiggerbrevene var imidlertid frivillige og har vist seg ikke å fungere særlig effektivt ettersom svært få har registrert seg.

De mest aggressive synspunktene og ytringene finner vi på nettet, i blogger og i diskusjonsfora. Men like sikkert som at disse angrepene kommer med ujevne mellomrom – så kommer protestene fra frivillige organisasjoner og enkeltpersoner. Det er først og fremst Kirkens Bymisjon som har stilt seg i bresjen for å forsvare tiggernes rettigheter og som sammen med Frelsesarmeen har åpnet sine tilbud til tiggerne.

En utbredt reaksjon blant «folk flest» er at tiggerne er en plage som ødelegger opplevelsen av å gå i byen som et fritt menneske, ettersom man hele tiden blir konfrontert med krav om å gi. Noen forteller at de går omveier for å slippe å konfronteres med tiggere, andre blir provosert, mens mange gir. Alt i alt ser det ut til at folk oppfatter de rumenske tiggerne som spesielt problematiske: de aller fleste ser ut til å akseptere norske tiggere som er narkomane og derved «uskyldige i sin skjebne», de er verdige trengende. Opprettelsen av gatebladet =Oslo ble gjort for å opprette de narkomanes verdighet. Er vareideologien blitt en så selvfølgelig del av vår moralske habitus at vi heller inngår i et varebytte og kjøper noe vi ikke trenger for en femtilapp – av en fattig «stakkar» – enn å inngå i et gavebytte og gi en tier for

ingenting annet enn takknemlighet? Men tiggertransaksjonen er selvfølgelig mer komplisert og vil bli diskutert mer utfyllende senere i notatet. Salg av =Oslo er imidlertid bare for norske narkomane/hjemløse fordi redaksjonen mener det er viktig at selgerne kan snakke med «kundene» og forklare dem innholdet i bladet. I Storbritannia er som sagt salg av gateavisa *Big Issue* en viktig inntektskilde for de rumenske gatearbeiderne så vel som for britiske hjemløse og narkomane.

Anklager om forsøpling, bråk og urenslighet der tiggerne sover og oppholder seg, kommer både fra vanlige Oslo-borgere og fra offentlige instanser som i eksemplet med Ruskenaksjonen. Når det offentlige ikke har tiltak for å møte den nye mobile fattigdommen, blir belastningen på det fysiske og sosiale miljøet stor, og aggresjonen rettes lett mot tiggerne. Dette notatet ønsker også å rette oppmerksomheten mot dette politiske spørsmålet: Hvordan kan myndighetene møte migrasjonen av fattige EU-borgere som kan vise seg å omfatte EU-borgere fra andre land enn Romania og fra andre grupper enn sigøynere i fremtiden? En erfaring fra Tyskland gir noen refleksjoner omkring de diskusjonene som føres i disse dager om myndighetens ansvar og mulige tiltak, og om hvilke motiver som bør styre engasjementet for tiggernes sak.

Erfaring fra Hamburg, Tyskland

I Tyskland har diskusjonen om forbud mot tigging bølget fram og tilbake i all fall siden 2005 (Nagel 2007). I Hamburg hadde diskusjonen sin bakgrunn i et sosialdemokratisk initiativ i 1996 for å trygge byen ved å fjerne tiggere, narkomane og bostedsløse fra sentrale strøk i byen. Dette initiativet vakte sterk motstand, og kirker, det sosiale hjelpeapparatet og en rekke politiske grupper, gikk sammen for å protestere mot initiativet. Resultatet ble blant annet at planen om å forby tigging ble lagt på is. Protesten førte også til en dialog mellom protestantene og forretningsstanden og politiet, der man prøvde å finne løsninger på problemet med bostedsløse som sov i butikk-innganger. Det ble opprettet konsensus om at tigging og «utesoving» i byens sentrum måtte aksepteres og tolereres som et uttrykk for den sosiale realiteten i byer. Enigheten resulterte blant annet i forslag om å opprette sentra for bostedsløse der de kunne stille seg, oppbevare sakene sine «slik at de kunne

være rene neste dag og klare for uforstyrret forbruk» (ibid: 11). Siden har denne enigheten blitt angrepet igjen og igjen fra media, politikere og butikkeiere som ber om tiltak mot «tigging» «aggressiv tigging» overdreven drikking og generell uforskammet oppførsel. Hamburgs handelskammer foreslo i 2006 å forby tigging i enkelte strøk og avgrensede perioder – som under VM i fotball i Hamburg. Forslaget gikk først og fremst ut på å forby «bander av tiggere fra Østeuropa» og av organisert tigging særlig fra Bulgaria, som man anså for å være offer for utbytting av en mafia. Diskusjonene mellom tilhengere og motstandere av forbud gikk frem og tilbake, og resulterte i et avgrenset forbud mot tigging på enkelte områder og forbud mot funksjonshemmede tiggere fra Bulgaria. Begrunnelsen var at de drev med «organisert kommersiell tigging» uten tillatelse. Hvis de søkte, fikk de ikke slik tillatelse – hensikten var å forhindre utnyttelse av tiggere. Dette ble sterkt kritisert fra det sosiale hjelpeapparatet og andre instanser som påpekte at politiet ikke hadde avdekket noen slike kriminelle aktiviteter, og at hvis de avdekket dette, måtte det behandles i rettsapparatet. Men forbudet mot «fremmede» tiggere vakte ikke sterk motstand generelt, og resultatet av forhandlinger ble at stadig flere områder ble erklært ikke tilgjengelige for funksjonshemmede utenlandske tiggere.

Forfatteren (Nagel 2007) oppsummerer at debatten om tigging i Hamburg på den ene siden åpnet for en generell diskusjon om fattigdomsproblemer og om rettferdighet. Debatten ble imidlertid delvis avsporet ved pressens «rasistiske» påstander om «*fremmede mafiakontrollerte horder av tiggere fra Østeuropa som utnytter tyskernes medfølelse*». Eksemplet fra Hamburg viser også at aktiv motstand fra viktige aktører kan hindre innføringen av tiltak som først og fremst fremmer handelsstandens og politikeres interesser. Likevel viser eksemplet at kompromisser mellom disse for og motkreftene lett fører til at spesielle regler som begrenser noen grupper av tiggeres tilgang til deler av byen i liten grad ble motarbeidet. Nagel ønsker å peke på to problemområder i disse prosessene: det ene er et offentlig ordskifte som omfatter ytterpunkter som «medfølelspolitikk» på den ene siden og rettighetspolitikk på den andre. Det andre området er samarbeid og kompromiss mellom aktører som vil forby tigging og de som vil forvare retten til tigging – her er presset for kompromisser så sterkt at resultatene ofte blir at rettighetsforkjemperne godtar

mindre reguleringer som ikke desto mindre begrenser rettighetene til dem man forsvarer. Resultatet, sier forfatteren, er at det ikke lenger er parlamentet som tar de viktige politiske beslutningene, men eliter på kommunalt nivå med sterke interesser som avgjør hva slags oppførsel som er akseptabel i det offentlige rom fra dag til dag.

The promotion of these rights and their political defense must however not be based solely on sympathetic, often paternalistically tinted, arguments begging for understanding, but on human and civil rights, for then we defend the basic rights of us all. (Ibid:13)

Ikke-forbrukere i forbruksparadiset

De offentlige debattene følger stort sett to spor: det sterkeste går ut på å gjøre tiggerne mest mulig forskjellige fra oss og dermed truende: de stjeler, de utnytter barna til tigging og kriminalitet, de søpler ned omgivelsene, de er egentlig ikke fattige, de blir utnyttet av andre, og nå sist: de spiser rotter og hunder – kort sagt de må vekk. Det andre sporet, som er spakere, går ut på å gjøre dem sammenlignbare og begripelige: de er fattige, de blir dårlig behandlet i hjemlandet, de har ikke noe valg, men må komme hit, vi bør vise dem barmhjertighet og hjelpe dem inn i velferdsstatens omsorgssystem. Begge spor er interessante, men her vil jeg forfølge det første.

For å nærme oss spørsmålet om hva møtet med tiggere gjør med oss, kan vi med Zygmunt Bauman spørre oss om de forstås som «Strangers ante portas» (Bauman 1991). Udefinerbare og derfor truende fremmede som ikke kan overses – altså verken metaforisk «kastes opp» eller «spises», for å bruke Levi Strauss' metafor for de to måtene folk alltid har forholdt seg til fremmede på. Eller er de mislykkede forbrukere, som Bauman også skriver, og fungerer som vrengebilder av den vellykkede pengeøkonomien som forbrukerideologien springer ut av? Er det bare som kjøpere og selgere vi kan forholde oss til fremmede fordi gavene er forbeholdt intimsfæren? Bryter tiggerne gjennom den «hensynsfulle, høflige disinteressen» som karakteriserer offentlige rom, som for eksempel er viktig på T-banen, der fremmede kropper stues for tett sammen uten noe annet felles enn at de er på samme sted – en overfylt T-bane?

I *Liquid Modernity* skriver Bauman (Bauman 2000) om byer som steder der fremmede møtes og skilles som fremmede for hverandre. På den ene siden er byen utenkelig uten fremmede; det er det som skiller den fra landsbyen. På den andre siden må fremmede fratas sin uforutsigbarhet og farlighet slik at byen kan framstå som «defencible space» eller noenlunde trygge steder. For å gjennomføre denne kunsten – som altså overskrider både det i overført betydning «å spise de fremmede» og «å kaste dem opp» – er det mange nødvendige forutsetninger: Fremmede må «pasifiseres», transformeres til en slags bakgrunn som ikke lenger overrasker slik at de kan inngå i den spesielle formen for by-høflighet som gjør at man kan omgås som fremmede og uten å avsløre «sitt sanne jeg». Man kan nyte den sosiale omgangen uten å være nær hverandre: *adskilt fra forhold som angår makt, ubehag eller private følelser hos dem som bærer dem, i Sennetts ord: Høflighet har som mål å skjerme andre mot å bli bebyrdet med en selv* (Bauman, s. 94). At storbymiljøet skal være høflig – sier Baumann – innebærer først og fremst å skape rom der folk kan være sammen uten å behøve å bli personlige eller i det hele tatt å ha noe med hverandre å gjøre. Å slippe å bli dyttet eller påtrengt noe mot sin vilje eller å «vise frem» sine innerste tanker, drømmer eller bekymringer. For å få til det må de som deltar i slike rom være noenlunde like materielt og kulturelt slik at de ikke kan utfordre hverandres begjær og derved «rive av hverandre masken». Slike rensede offentlige rom der ingen overraskelser kan fjerne den masken av høflig disinteresse som er omgangsformen – er ideelle for forbruk og konsumpsjon, sier Bauman, fordi de oppmuntrer til handling, ikke til samhandling. I moderne byrom, sier han videre, er oppgaven å forbruke og da trenger man ikke andre, tvert imot er de forstyrrende elementer i den individuelle handlingen som forbruk er, i forbrukstempellet må pilgrimene ikke forstyrres: *et forbrukstempel under skikkelig tilsyn, som er godt overvåket og bevoktet, er en øy av orden, fri for tiggere, dagdrivere, forfølgere og folk som lusker omkring – eller som i det minste blir forventet og antatt å være sånn* (Bauman, s. 98). Og det er nettopp her i kjøpesentrene og i forretninger som tilbyr «shopping», at tiggerne ikke har adgang, fordi de angivelig «forstyrrer shopperne».

Er det rimelig å tolke den aggresjonen tiggerne vekker også som et svar på en provokasjon mot dette «likhetens forbrukertempel»? Truer de fore-

stillingen om likheten og bekymringsløsheten som er en forutsetning for behagelig shopping? Er det nettopp det at de invaderer vårt private rom og så og si river av oss masken av høflig utilnærmelighet som gjør oss trygge på hverandre som fremmede? Rokker deres intime begjær for våre penger eller for vår oppmerksomhet eller medfølelse den balansegangen som et liv blant fremmede kan innebære ved å tydeliggjøre dilemmaene våre mellom rikdom og fattigdom, medfølelse og forakt, intimitet og avstand? Det er jo ikke det at vi ikke vil dele, men hvordan uten å rive av oss masken og uten å nedverdige oss selv fordi vi er for rike og/eller tiggeren fordi han er for fattig – og derved rive i stykker forestillingen om det frie og rettferdige markedet som forbrukeren skal legitimere?

Humanitetssporet reiser nye spørsmål: kan vi innlemme tiggerne i velferdsstatens omsorg uten samtidig å forvente at de skal bli som oss – ikke-fremmede? Hva slags transformasjon krever det i tilfelle av dem – og ønsker de å bli som «oss» ikke-fremmede? Og hvem blir i så fall de nye fremmede? I *Modernity and Ambivalence* (Bauman 1991) foreslår Bauman «solidaritet» som et spor mellom metaforisk spising og metaforisk oppkast av fremmede. Slik jeg leser Bauman innebærer det en aksept for den ambivalensen fremmede vekker; et likeverdlig samliv mellom fremmede – er det mulig?

Verken Bauman, Sennet eller andre analytikere kan fullt ut forklare den ambivalente relasjonen mellom fattige tiggere og velstående potensielle givere. Som vi har sett, ser det ut til at denne relasjonen er like gammel som fenomenet selv. Den sørafrikanske forfatteren Nadine Gordimer skriver i en novelle om «*fear of the dispossessed*» (Gordimer 1985), frykten for de maktesløse. Hennes tese er at de undertrykte, fattige, maktesløse, oppleves som en trussel fordi de begjærer vår rikdom og makt, og derved alltid kan mistenkes for å ville ta den fra oss. Tiggerne materialiserer jo denne frykten ved å uttrykke sin lyst på våre «ting» ved sin utstrakte hånd. Til sammen kan disse perspektivene belyse noe av den urolige relasjonen mellom oss velbergede og tiggerne.

Skammen – deres og vår

Jeg har hevdet at rom-tiggerne og muligens tiggere generelt, avviser vår moralske dom over dem og derved beholder sin selvrespekt. Jeg har også hevdet at i et velgjørenhetssamfunn som vårt der likhet er en sentral verdi, utfordrer de fattige vår selvforståelse ved sitt nærvær. Ansikt til ansikt med tiggere stilles vi overfor en annen virkelighet der økonomisk ulikhet er regelen, og der de fattige ikke bare viser frem sin skam, men også vår (fordi vi er rike blant fattige). Ved å avvise tiggerne forsterker vi vår egen skamfølelse over å være rike, ved å gi bekrefter vi den og forsterker det vi opplever som mottakerens skam over å være fattig. En strategi er å unngå å møte fattige, en annen er å betrakte dem som svindlere (de er ikke egentlig fattige), en tredje er å la dem skylde seg selv (de er late). Men ingen av strategiene er særlig vellykket; å fjerne dem helt er tilsynelatende den beste løsningen, men innebærer andre dilemma. Utvisning og forbud mot innreise vil være et brudd på EU-borgeres rett til fri ferdsel, og å forby tigging vil enten ramme også norske narkomane eller være et brudd på rasismeparagrafen i menneskerettskonvensjonen.

Men det er bare halve historien

Like før jul, mens jeg stod og snakket med Hr. Romescu som satt på sin kartongbit innhyllet i ulltepper som han har fått av «klienter» – kom en eldre dame hastende bort til ham med et sylteglass fullt av kronestykker og en eske med julekaker – og et sjenert smil.

Det andre sporet i den offentlige diskursen anerkjenner tiggernes fattigdom og prøver å gjøre deres tilværelse og valg begripelig for oss, for dermed å vekke empati og medmenneskelighet. Og mange gir jo til tiggere, ellers ville de ikke komme tilbake år etter år som mange gjør. Mange organisasjoner engasjerer seg i tiggernes livssituasjon enten de er norske narkomane eller rumenske rom. En undersøkelse om giveradferd i Storbritannia fra 2008, viste at de som hadde størst sannsynlighet for å gi til tiggere, var de som enten hadde en religiøs overbevisning eller nettopp hadde besøkt en kirke eller et annet gudshus (Hall 2008). Denne undersøkelsen ble gjort før de utenlandske tiggerne begynte å komme, og gjelder følgelig britiske tiggere

som i hovedsak var alkoholiserter eller narkomane. I Norge ble en lignende, men enklere, spørreundersøkelse gjennomført av Visendi på oppdrag av *Dagsavisen* i 2008. Den viste at ca. 45 prosent av befolkningen i Oslo og Akershus sier de gir til tiggere en gang i blant eller ofte (<http://pub.tv2.no/nettavisen/innenriks/article315242.ece>). Det kan følgelig se ut til at politikerne ikke representerer folkemeningen her: det er først og fremst politikere på lokalt og på riksplan – fra AP til FRP – som har gitt uttrykk for at de ønsker å få tiggerne vekk.

Når de samme rumenerne kommer tilbake år etter år, betyr det at de tjener mer på gatearbeid i land som Norge enn de kan i Romania, og det betyr igjen at en god del mennesker gir dem penger. Helt fra de første rumenske gatearbeiderne begynte å komme til Norge har flere organisasjoner som Kirkens Bymisjon, arbeidet for å bedre livsbetingelsene deres mens de er i Norge. I dag er det en rekke frivillige organisasjoner som tilbyr tjenester de kan bruke, først og fremst mat- og klesutdeling, kafeer og møtesteder som «Møtestedet» og «Vår Frue åpen kirke» i Trondheim drevet av Kirkens Bymisjon, og Fyrlyset av Frelsesarmeen. Disse tilbudene finnes i flere større byer. I tillegg er det etablert flere frivillige organisasjoner (Folk er folk – <http://oslo.folkerfolk.no/>) som retter seg spesielt mot utenlandske tiggere/gatearbeidere. Denne sivile aktiviteten er utbredt i de store byene de fleste steder i verden, og utgjør en viktig del av bildet av urban fattigdom, fordi det illustrerer at det er flere fortolkninger av hvordan den kan møtes.

I sin artikkel *Hurt and the City. Landscapes of Urban Violence* – om byens vold, beskriver den britiske sosiologen (Hall 2008) fire kjente forfatteres møte med fattigdom og nød i fire forskjellige britiske byer i forskjellige historiske epoker. Hans hovedargument er at byen som landskap inkorporerer de møtene og handlingene som foregår der; fattigdom, forakt, undertrykkelse, sykdom og rusmisbruk betraktes som voldsutøvelse som byens fysiske utforming kan være en aktiv del av. Slummen, mørket og skitten som samler seg, rivningstomtene og de små overfylte leilighetene i kontrast til de lyse åpne avenyene og de romslige rene bygningene, er alle uttrykk for ulikheten og undertrykkelsen som byen bidrar til gjennom sin fysiske struktur. Men parallelt med volden som byene utøver, observerer forfatteren noen andre figurer som beveger seg i dette landskapet – utekon-

takter (outreach), natteravnere, personer kledd i oransje Gore-Tex som deler ut plastkrus med kaffe og brødkiver med egg til et røddøyd par pakket inn i noen møkkete tepper som har tilbrakt natten under et utspring på et parkeringshus. Parallelt med avvisningen og utsattheten som et liv på gata innebærer, finnes det «reparatører», skriver Hall, som utrettelig tråler byene med sine reparasjoner i form av blant annet mat, tepper, trygge soveplasser og medisinsk hjelp.

De frivillige organisasjonene kan på samme måte betraktes som en del av «reparatørene» som reparere noe av skadene som fattigdommen volder; i tillegg til penger i koppen mottar tiggerne annen «trøst» i form av varme tepper, paraplyer, avlagte klær og mat. Dette forutsetter empati, men også mot; de som gikk forbi den eldre damen som kom med gaver til Hr. Romescu, løftet øyenbrynene i mer eller mindre uttrykt forakt. Hall ser dette humane reparasjonsarbeidet som parallelt til det fysiske vedlikeholdsarbeidet som foregår i byer, og som er en uavvendelig del av byens fysiognomi: vask, reparasjon, asfaltering og omsorg.

Tiggere og velferdsstaten; transnasjonal fattigdom – nasjonal rettferdighet

Innledningsvis i dette notatet pekte jeg på parallellen mellom 1300-tallets Paris og dagens Norge når det gjelder å forholde seg til tiggere. Velferdsstaten består av et solid sikkerhetsnett for å fange opp mennesker som ikke klarer seg på egen hånd, men de er i all hovedsak for norske borgere og utenlandske borgere som allerede arbeider i Norge.

De rumenske gatearbeiderne er EU-borgere og kan følgelig reise fritt i hele området uten noen form for tidsrestriksjoner så lenge de forsørger seg selv. De har imidlertid ingen rett til velferdstjenester så lenge de ikke har oppholdstillatelse og arbeidstillatelse. Som EØS-medlem er Norge bundet av de samme reglene om EUs friheter som EU-medlemmer er. Vilråene for arbeidstillatelse er at man har oppholdstillatelse, men for borgere fra Romania og Bulgaria gjelder egne regler for begge deler:

Vilråene for å få oppholdstillatelse

Du må ha et konkret tilbud om fulltidsstilling før du kan få oppholdstillatelse med rett til å arbeide. Du kan også oppfylle kravet til fulltidsstilling ved å ha flere arbeidsgivere samtidig.

Lønns- og arbeidsvilrå må ikke være dårligere enn det som er fastsatt i gjeldende tariffavtale eller det som er vanlig for vedkommende sted og yrke. Vi gjør oppmerksom på at det er arbeidsgivers plikt å dokumentere at lønn er i henhold til gjeldende tariff.

Videre må arbeidstilbudet være i tråd med arbeidsmiljølovens bestemmelser. Se for eksempel bestemmelsene om arbeidstid; overtid og gjennomsnittsberegning av arbeidstid.

(http://www.udi.no/Global/UPLOAD/Publikasjoner/FaktaArk/Fakta_ark_overgangsregler-NO_101102.pdf)

Disse vilråene gjør det svært vanskelig for disse gruppene å få tilgang til det arbeidet de kan utføre: manuelt arbeid uten krav om kvalifikasjoner. Med

begrenset skolegang og uten kjennskap til språket eller norsk arbeidsliv, er sjansene for arbeid små. Løsningen for mange er svart arbeid med til dels svært dårlige lønns- og arbeidsvilkår. En ung rumener jeg snakket med, arbeidet på et bilverksted for 50 kr i timen, noe som er mer enn han kunne tjene på gata, men som muligens kunne gi ham nye sjanser på sikt, slik han så det.

Uten oppholds- og arbeidstillatelse har ikke disse gruppene rett til noen av de velferdstjenestene som er innrettet på fattigdomsbekjempelse. De har imidlertid rett til akutt og nødvendig legehjelp.

Kommunehelsetjenesten

Kommunene skal sørge for nødvendig helsetjeneste for alle som bor eller midlertidig oppholder seg i kommunen. Kommunens helsetjeneste omfatter de delene av den offentlig organiserte helsetjenesten som ikke hører under stat eller fylkeskommune. For å oppfylle dette ansvaret skal kommunene sørge for en rekke tjenester, blant annet allmennlegetjeneste (herunder fastlegeordning), legevaktordning, fysioterapitjeneste, jordmortjeneste, hjemmesykepleie og sykehjem eller boform med heldøgns omsorg og pleie (BLI 2011).

Offentlige rom – private kontroll

Erfaringer fra Hamburg viser at forhandlinger mellom restriktive kommunale myndigheter, næringsdrivende og grupperinger til forsvar for tiggernes rettigheter, førte til kompromisser som i stor grad overførte politiske beslutninger som kontroll av offentlige steder fra politikerne til private næringsdrivende. Slik ble det enighet om en rekke reguleringer av hvor tiggerne hadde adgang og hvor de var utestengt. I Oslo kjenner jeg ikke til tilsvarende kompromisser, stort sett har kommunale myndigheter avvist å forby eller regulere tigging når spørsmålet har vært reist. Tiggerne selv sier politiet i all hovedsak «lar dem være i fred» så lenge de ikke bryter lover og regler eller er til alvorlig sjenanse for folk. Men i Oslo er de private vekterne, på oppdrag fra næringsdrivende, aktive i å regulere tiggernes tilgang til byrommet. Kjøpesentre og flere forretninger er i all hovedsak ikke tilgjengelig for tiggere, også uten kopp. Men også mange grenseområder mellom privat og offentlig

rom som inngangen til T-banestasjoner, fortau utenfor butikker og hoteller blir tolket som private områder som tiggerne vises bort fra. En ung svensk rom, på besøk i Norge, inviterte en rumensk rom-tigger på en kaffe på en utekafé på Grønland i Oslo. Ingen av dem hadde noe truende utseende eller oppførsel, og begge var unge kvinner. Servitøren nektet dem imidlertid servering og ba dem fjerne seg med den begrunnelsen at de ikke serverte tiggere. Jenta meldte saken inn for likestillings- og diskrimineringsombudet, men servitøren nektet for hendelsen og saken ble lagt vekk. Det siste eksemplet var en mann som satt på fortauet lent mot en lyktestolpe utenfor Grand hotell på Carl Johan i januar 2012. En portier ba ham flytte seg fordi han satt på hotellets eiendom. Tiggerne har ingenting å stille opp mot denne maktutøvelsen, og han flyttet seg raskt til tross for mine protester om at dette var offentlig rom. Tiggeren bemerket at han fikk sitte der om dagen, men ikke om kvelden. Slik blir private næringsinteresser, også i Oslo, og sannsynligvis i norske byer og tettsteder generelt, stadig mer aktive i å regulere adgangen til offentlige områder uten at det får noen politiske følger.

Transnasjonal fattigdom – nasjonale løsninger

Som på 1300-tallet er de etablerte systemene for fordeling og fattigdomsbekjempelse ikke innrettet på de nye utenlandske migrantene uten arbeid eller arbeidstillatelse, og når de tigger på gatene overlates ansvaret til «det private initiativ» gjennom engasjerte og empatiske borgere og frivillige organisasjoner.

Hverken Norge eller de øvrige EU-landene er forberedt på den nye interne «mobile fattigdommen»; at fattige med små eller ingen utsikter til arbeid flytter over nasjonalgrenser innen EU. Ingen politikere har så langt tatt opp denne diskusjonen når det gjelder gatetiggerne fra Romania; deres fattigdom er Romanias problem. Diskursen er enten rettet mot å bli kvitt tiggerne eller å hjelpe dem. Her vil jeg rette blikket mot det tredje perspektivet: hvordan sikre de fattige EU-borgerne grunnleggende rettigheter på tvers av nasjonalgrenser? De rumenske/bulgarske, tsjekkiske osv. gatearbeiderne representerer de fattigste befolkningsgruppene i Europa, men som migranter er de utenfor de nasjonale system for fattigdomsbekjempelse og de systemene som er etablert for EU-borgere. EU skal i prisnippet nettopp

fungere utjevne ved at en viss del av rikdommen fordeles til fattige land og at det enkelte land fordeler ressursene innad, men det blir mer og mer tydelig at det bare delvis fungerer slik. I tillegg til fattige fra Øst-Europa får vi nå de første rapportene om EU-borgere fra Spania og Hellas, uten arbeid eller særlig muligheter til å få arbeid og uten midler til livsopphold, som kommer til Norge for å søke lykken. Den første politiske reaksjonen kom fra Arbeidsministeren, og hun rådet dem til å reise hjem. Siden har flere politikere gitt det samme rådet. Det ser ut som om vi står overfor en ny immigrasjon av fattige EU-borgere, nå ikke bare sigøynere fra Øst-Europa, men spaniere, italienere og grekere. Der sigøyner-tiggere ikke utløser noen diskusjon om politiske løsninger og nye velferdsordninger for transnasjonal fattigdomsbekjempelse, kommer disse EU-borgerne kanskje til å gjøre det?

Nancy Frazer, professor i kritisk teori, diskuterer hvordan man skal forstå rettferdighet i en globalisert verden (Frazer 2008). Hun peker på at nasjonalstaten har vært den hegemoniske grensen for rettferdighet, men at en rekke grupperinger og aktivister har tydeliggjort grenseoverskridende urettferdighet. Nasjonalstaten som rettsdomene blir i stadig sterkere grad utfordret av internasjonale regelverk, lover og konvensjoner. Med så mange konkurrerende rammer for å avgjøre rettighetskonflikter, spør hun hvordan man kan avgjøre hvilke som er riktige? Det er med andre ord ikke klart hvem som skal være subjekt for rettferdighet: individer eller grupper, hva rettferdighet skal handle om: rett til likhet eller til forskjell, og hva som skal være grensene for rettferdighet: nasjonalstaten, verden eller andre avgrensinger. I vår sammenheng er spørsmålet hvem rettferd skal gjelde for, det Frazer kaller representasjon. Hun understreker at i det postnasjonale (post-Westphalian) synet på hvem som teller, må man spørre seg om det skal være territorialiserte borgere, menneskeheten eller transnasjonale risikogrupper? Når spørsmål om rettferdighet som har transnasjonale årsaker, og som i vårt tilfelle gir seg transnasjonale uttrykk, forstås innenfor en forestilling om avgrensede juridiske områder, står vi overfor et representasjonsproblem. Fattige befolkninger henvises til rettferdighet fra fattige stater som ikke evner eller ønsker å anerkjenne disse gruppene som subjekter for rettferdighet. Dette kaller Frazer en form for misrepresentasjon eller *misframing*; at et problem gis en feilaktig

forståelsesramme. Begrepet hjelper en til kritisk å vurdere politiske rom fra et juridisk standpunkt (Ibid; 8/10).

De offentlige diskursene om tiggere, gatearbeidere og «løsgjengere» fra EU-området har hittil i stor grad dreiet seg enten om ansvarsfraskrivelse: «kast dem ut», eller om medlidenhet: «gi dem mat og seng». Europa trenger en politisk diskurs om de fattiges rettigheter innenfor EU på tvers av nasjonale grenser som ikke bare er basert på sympatiske og ofte paternalistiske argumenter for forståelse av tiggernes situasjon, men på sivile- og menneskerettigheter som baserer seg på forsvar for grunnleggende rettigheter for alle (Nagel 2007).

Summary

This report is about the new migration of beggars, street-musicians and other street-workers in Norway, and other European countries and beyond. The report is based on conversations with beggars in Oslo and on secondary data on beggars in Edinburgh and Glasgow by Cerasela Voiculescu, on interviews with NGO's involved in beggar-issues and on observations of street-activities. Interviews with migrants and officials in Romania are also part of the basis for this report.

The majority of these new migrants are Romanian citizens, mostly from the Rom minority. The report has two objectives: 1) To give an empirical presentation of the new migration of beggars from Romania; who they are, where they come from, how they are organized and about the society they live in. 2) The second objective is to analyze and discuss the Norwegian beggar-discourse and the ambiguity surrounding the encounter between poor beggar-migrants and the Norwegian welfare-society. The report starts out with a brief historical overview of begging as an economic niche and follows up with a broader introduction to the history of the Rom-minority in Romania. Then the empirical data from the study are presented, and the first section is summed up with some comparative examples from other European countries and a discussion about poverty, shame and dignity.

The second section is mostly about the Norwegian welfare-state and the media discussions concerning foreign beggars and begging in Norway. The encounters between the Norwegian public and the Romanian beggars are discussed in terms of Zygmunt Bauman's reflections about the poor in consumer-societies. The report is summed up by a discussion based on Nancy Frazer's analysis of social justice in a situation where injustice and poverty have transnational implications, while legal and social rights are based on national laws.

Referanser

- Achim, V. (1998). *The Roma in Romanian History*. Budapest, N.Y., CEUPress.
- Adriaenssens, S. a. H., J. (2011). Street-level Informal Activities: Estimating the Yield of Begging in Brussels. *Urban Studies* (48(1)): 23–40.
- Barth, F., Ed. (1969). *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Bastrup, O. R. E. A. G. S. (1996). *En landevei mot undergangen. Utryddelsen av taterkulturen i Norge*, Universitetsforlaget.
- Bauman, Z. (1991). *Modernity and Ambivalence*. Cambridge, Polity Press.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge, Polity Press.
- Bergkvist, J. (2008). «en Haard og Dyr Tid». *Fattigdom, tigging og løsgjengeri i Christiania 1790–1802*. Master oppgave på Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier., Universitetet of Oslo.
- Bigo, D., E. Guild and R.B.J.Walker (2010). 'The Changing Landscape of European Liberty and Security' *Europe's 21st Century Challenge - Delivering Liberty*. D. Bigo, S. Carrera, E. Guild and R.B.J. Walker Surrey, Ashgate Publishing: pp. 31-49.
- BLI (2011). NOU 2011:7 *Velferd og migrasjon*. B.-l.-o. Inkluderingsdepartementet. Oslo, Departementets servicecenter Informasjonsavdelingen.
- Engebrigtsen, A. I. (2007). *Exploring Gypsiness: Power, Exchange and Interdependence in a Transylvanian Village*. N,Y., Oxford, Berghahn Books.
- Feige, F. G. M. (1990). *The varieties of Protestantism in Nazi Germany : five theopolitical positions*. Lewiston, Edwin Mellen Press.
- Frazer, N. (2008). *Scales of Justice. Reimagining Political Space in a Globalizing World*. ISBN -13: 978-07456-4487-5 (pb), Polity Press
- Geremek, B. (1987). *The margins of society in late medieval Paris*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Gjerde, L. og K., Knut (1994). *"The Orange of Love" and Other Stories. Rom-Gypsy Language in Norway*. Oslo, Scandinavian University Press.
- Gordimer, N. (1985). *Something Out There*, Penguin Harmondsworth.
- Guild, E. (2009). *Security and Migration in the 21st Century*. Cambridge Polity Press.
- Hagen , K. o. L., I. (2003). Fattigdom og sosial eksklusjon. *Det norske samfunn*. I. O. K. Frønes, L. Oslo, Gyldendal akademisk.

- Hall, T. (2008). "Hurt and the city: Landscapes of urban violence." *Social Anthropology/Antropologie sociale* 16/1: 63–77.
- Hvinden, B., Ed. (2000). *Romanifolket og det norske samfunnet. Følgene av hundre års politikk for en nasjonal minoritet*. Vigmostad og Bjørke, Fagbokforlaget.
- Kalberg, T. (1973). *Samfunnsendring og sosial kontroll: bidrag til norsk løsgjengerhistorie*. Stensilserie. Oslo, Institutt for kriminologi.
- Kováts, A., Ed. (2002). *Roma Migration*. Hungarian Academy of Sciences Institute of Minority Research. Budapest, Centre for Migration and Refugee Studies.
- Nagel, S. (2007). Disputes about the prohibition of begging – The example of Hamburg. I *Homeless in Europe*. FEANTSA The European Federation of National Organisations Working with the Homeless AISBL (summer 2007): 11–13. .
- Sen, A. J. (2000). *Social Exclusion: concept, application, and scrutiny*. Social Development Papers Office of Environment and Social Development Asian Development Bank
- Skillbrei, M.-L. (2010) "Menneskehandel: begrep til besvær." Kommentar forskning.no
- Stiftelsen Kirkens Bymisjon, O. (2009). *Rapport fra en studiereise for representanter for styre og stab til Romania*.
- Sundt, E. (1974). *Fante- eller landstrykerfolket i Norge*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag.
- Tesar, C. (2010). *Good "traditional" Gypsies in Romania, de-ethnicized beggars abroad. Politics of public common self-representations and morals of individual belonging assertion among Cortorari*. University College of London.
- Tvedt, T. (2007). *International development aid and its impact on a donor country: a case study of Norway*.
- Vitale, T. (2009 a). Local Policies for Roma and Sinti in Italy. A comparative Historical Approach. *Multi-Disciplinary and Cross-National Approaches to Romany Studies – A model for Europe*. Central European University Budapest.
- Vitale, T. (2009 b). *Multiple Dynamics of Persecution and Cohabitation in Italian cities. A comparative Analysis to Avoid the Risk of Fatalism*. Stockholm International Conference on the Discrimination and Persecution of Roma, Sinti and Travellers. Stockholm University, Sweden.
- Voiculescu, C. (2009). Fieldnotes, Romanian Gypsy beggars and peddlars in Edinburgh and Glasgow.
- Voiculescu, C. (2008). Disappearing peasants? On land, rent, and revenue in post-1989 Romania. *Focaal – European Journal of Anthropology* 52: 77–91.
- Vramo, L. M. (2006). *"Trade not aid": En antropologisk analyse av rettferdig handel mellom Norge og Banglades*. Oslo, Statens institutt for forbruksforskning.